NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XIII. ČÍSLO 3.-4.

† VÁCLAV ERTL.

»Pro onemocnění odp. redaktora vyjde příští sešit v dubnu jako dvojčíslo 3—4.«

Tak čtli čtenáři Naší řeči v závěrku únorového čísla, tak jsme čtli i my, kteří jsme byli mu blíže; ale nikdo z nás netušil, že to je více než jedna z těch hojných přechodních poruch zdraví, jimž jsme té doby skoro již uvykli. Stalo se jinak; zprávy, jichž se nám o nemoci dostávalo, zněly den ode dne beznadějněji, až přišla konečně zpráva poslední, že náš drahý a věrný druh nám odešel navždy.

Čím byl prof. Václav Ertl Naší řeči, vědí její čtenáři. Víme to lépe my, jimž od počátku byl v péči o ni oddaným pomocníkem a brzy obezřelým vůdcem. Když jsme se před lety odhodlali vydávati měsíčník, který by širší kruhy našeho čtenářstva poučoval v otázkách jazykových, zvláště v otázkách jazykové správnosti, byl Václav Ertl vytrvalým účastníkem týdenních porad tehdejší redakční rady; chodil do nich, jak sám říkal, jako volontér, vyplňuje tak jaksi místo kol. Smetánky, jenž byl povolán k válečné službě daleko na jih tehdejší říše habsburské. Že nebyl účastníkem nečinným, svědčí první ročníky Naší řeči. Přirozený egoismus redakční rady ovšem brzy ukončil toto provisorium; Ertl se stal jejím členem a brzy potom odpovědným redaktorem.

Kdyby čtenáři Naší řeči věděli, co vše v jejím obsahu vyšlo z jeho pera i beze jména nebo pod jménem vymyšleným, uznali by, že často redigoval jen, co sám nebo skoro sám napsal. O hodnotě této jeho práce nepřísluší soud nám, jeho redakčním spolupracovníkům; ale snad smíme aspoň ukázati na účast široké veřejnosti nad ztrátou, která stihla Naši řeč Ertlovým odchodem, na hojnost těch, kteří před jeho odchodem u něho vyhledávali radu a pomoc v otázkách jazykové správnosti.

A nebyla to Naše řeč jediná, jíž prof. Ertl věnoval své vzácné síly. Jeho předčasná smrt těžce dolehla na práce k chystanému slovníku spisovného jazyka českého. Těch se ujal s plnou energií, zorganisoval je, a dovésti je ne-li ke konci, aspoň na výši, na níž by bylo možno počíti konečné vybudování, stalo se mu životním cílem. Že to se mu nepodařilo, je skutečnou tragikou jeho života a otevřenou ranou na velikém díle, jež podnikla Česká akademie věd a umění, ranou, kterou nebude snadno zaceliti; ale až bude dílo dokonáno, jistě vždy bude vzpomínáno, jak veliký podíl z něho patří vedení Ertlovu.

Od r. 1902 do r. 1919, v němž byl povolán Českou akademií k vedení prací slovníkových, byl Václav Ertl učitelem češtiny a franštiny na školách středních. O této stránce jeho činnosti nepřísluší soud nám. Ale co vědomého úsilí věnoval již v té době potřebám vyučování jazyku mateřskému, vidíme z jeho bohaté a významné činnosti literární z tohoto oboru. R. 1906 vydal Příhody Václava Vratislava z Mitrovic s úvodem a s poznámkami, r. 1909 s Jaroslavem Vlčkem Stručné dějiny literatury české, r. 1910 Rukověť dějin české literatury, téhož roku Čítanku pro vyšší třídy škol středních s úvodem do mluvnice staročeské, r. 1914 Mluvnici českou pro školy střední a ústavy učitelské, jež od té doby vyšla v několika vydáních, mimo ni r. 1915 Krátkou mluvnici českou; když převratem z r. 1918 nastala nám potřeba pečovati o potřeby zanedbaného školství slovenského, vydal Ertl r. 1919 Stručnou mluvnici československou. V témž roce obstaral také textovou stránku Novákova bibliofilského vydání stč. básně Podkoní a žák. Práce menšího rozsahu jsou otištěny mimo Naši řeč ve Věstníku českých profesorů (z nich jmenujeme zejména

Humanismus národní, návrh na reformu vyučování češtině na školách středních, z r. 1919; naši čtenáři vědí z Naši řeči, jak tato potřeba mysl Ertlovu zaměstnávala), ve Volných směrech, v Národní politice (mezi nimi je volání na ochranu jeho rodného kraje brdského, »Zachraňte krásu!« r. 1924) a v Národních listech; v Slovanském sborníku věnovaném prof. Pastrnkovi r. 1923 je uveřejněn »Příspěvek k datování ‚Podkoního a žáka'.«

Povahou byl náš zvěčnělý druh muž, na kterého nezapomene, kdo se s ním kdy sblížil. Zde vzpomeneme jen toho, že na rozdíl od způsobů dnes tak rozšířených věci, které se věnoval, sloužil především pro prospěch jí samé, nedbaje, bylo-li třeba, prospěchu svého. Svou Mluvnici českou nazval mluvnicí Gebaurovou-Ertlovou. Právem uznával veliký podíl Gebaurovy životní práce v českém mluvnictví vůbec i v práci své; ale výsledky práce Gebaurovy staly se již obecným majetkem české vědy, pronikají více nebo méně všecky mluvnické spisy, vyšlé po jeho smrti, a v Mluvnici Ertlově je tolik práce samostatné, že ji bez rozpaků mohl označiti jen jménem svým. Vzácným důkazem jeho nezištné obětavosti pak byla ochota, s jakou se ujal vedení akademického slovníku. Stalo se to v době, v níž mu v době blízké kynul mimo čestný postup na úřední dráze počaté učitelstvím na škole střední i prospěch hmotný, ale bez rozpaků ji opustil, aby se ujal díla, jež se nadále mělo státi jeho dílem životním. Vzpomínáme toho zde zejména proto, že o jeho odchodu ze školy střední se kdesi stala zmínka způsobem opravdu neobvyklým.

Jos. Zubatý.

VÁCLAV ERTL:

DAREBA S DAREBOU.

Těch několik slov, která připojuji k výkladu kolegy Machka na jeho vlastní vyzvání, neobsahuje nic víc než jinou domněnku, kterou pokládám ještě za velmi vzdálenou toho, aby mohla býti nazývána jiným řešením. I když se ukáže klamnou, může přinésti aspoň ten užitek, že buď utvrdí jako vyvrácená námitka

výklad kol. Machka, anebo že aspoň uvede někoho třetího, kdo ze štěrku domněnek dovede vykřísnouti jiskru skvělého nápadu, na cestu řešení definitivního.*)

Abych stručně rekapituloval výklad kol. Machka, jde o dva druhy výrazů, mezi nimiž shledává M. spojitost genetickou: o přezdívkové výrazy typu *darebo s darebou* (na Slovensku někdy také *darebo i s darebou*) a o odmítavou (až proklínací) formuli, jejíž základní typ vidí M. ve větách, které by měly vlastně tvar »vem tě čert i s darebou!« a znamenaly »vem tě čert, darebo!« Přezdívkový typ *darebo s darebou* pokládá M. za výraz původem velmi starý, vzniklý z původního zesilovacího výrazu *dareba darebou,* do něhož na půdě české vložena předl. *s;* uvádí jej ve spojitost s mnohými výrazy typu *on stoit durak durakom* (= tu stojí, hlupák přehloupý) a vidí v nich obojích reflex zesilovacího instrumentálu soukmenného (n. souznačného), jaký je na př. v mor. *běžel během* (= velmi běžeti) a p. Tímto výrazem *dareba s darebou* vykládá pak M. i odmítavé rčení *vem tě čert i s darebou,* a to tím způsobem, že je doplňuje na tvar podle jeho mínění původnější *»vem tě čert, darebo (i) s darebou«.*

Proti tomuto výkladu kol. Machka tisknou se mi do pera některé námitky zásadní. Především ta, že M. hledá výklad rčení *dareba s darebou* v dobách velmi dávných. I když nehledíme k významové povaze takovýchto rčení, která jsou (jako výrazy emocionální, citové, vůbec) v jazyce prvkem zpravidla velmi proměnlivým, je na pováženou, že není ani dostatečných důvodů, abychom jejich původ posouvali příliš vysoko. M. sám uznává, že pro výraz typu *dareba s darebou* není starších svědectví než z jazyka dnešního. Ale nejen to; ani pro t. zv. zesilovací instrumentál, jehož odlesk vidí M. v předpokládaném, ale zase nedoloženém výraze *dareba darebou,* není v češtině průkazných dokladů starších.**) Spojovati výraz, který známe jen z dnešního jazyka, přímo bez jakékoli kontinuity s výrazem předpokládaným (ovšem právem) pro dobu praslovanskou, zdá se mi postupem ne sice nemožným, ale najisto dost odvážným. Ani z existence výrazu *dareba s darebou* jen v t. zv. území okrajovém nelze čerpat důvod o jeho stáří. Především nemáme zpráv z celého území jaz. čsl.,

---

*) [V. výklad V. Machka 133, 25. Red.]

**) Ve výrazech jako: »by kto kvetl... takovým květem« Štít. Mus. 39, »nenávistiú zlostnú nenáviděli sú mne« Ž. Klem. 24, 19, »usnúti pravým snem« a p., jichž je v stč. napodobením latiny hojnost, nejsou ovšem doklady zesilovacího instrumentálu, o nějž tu jde (jako v mor. *během běželi*). Je to pouhá stilistická ozdoba, kde je instr. jen formální oporou adjektiva nesoucího význam (kvísti takovým květem = kvísti tak a p.).

abychom mohli tvrdit, že typ *dareba s darebou* žije jen na periferii a typ *darebo darebný* jen v centru. A i kdyby tomu tak bylo, musili bychom býti ještě velmi opatrní v aplikování teorie o větším stáří zjevů v územích okrajových, víme-li, že se zesilování soukmenným adjektivem vyskytuje i v jiných slov. jazycích, kdežto zesilování instrumentálem s předl. *s* známe jen z území čsl. A konečně při tom všem zůstává nevyloženo — a kol. M. se ani o výklad nepokouší —, jak z předpokládaného pro češtinu typu *dareba darebou* vznikl typ *dareba s darebou* (anebo dokonce *dareba i s darebou*), výklad tím nesnadnější jednak proto, že výrazy toho způsobu, jako rus. *durak durakom*, jsou ustrnulé formule blížící se skoro složeninám a tedy nedílné, jednak z té příčiny, že neznáme psychologického popudu, který by byl vkládání předl. *s* do výrazu *dareba darebou* mohl způsobiti.

Zdá se mi, že právě v takovýchto případech syntakticko-lexikálních objevuje se správnost stanoviska nové linguistiky, hledati porozumění a výklad ne v historii, nýbrž v současném stavu jazyka. Neboť to je základ mnohem reálnější nejen proto, že jde o materiál skutečně existující, nýbrž i proto, že jde o materiál živý, který svým jazykovým citem můžeme přesně chápati a správně hodnotiti v jeho nynějším stavu i v tendencích v něm se projevujících. A s toho stanoviska bych se rád pokusil o výklad výrazů, o něž tu jde.

Je zcela jasné, že výraz *dareba s darebou* patří mezi výrazy, v nichž se představa vyjádřená výrazem základním zdůrazňuje, zesiluje připojením výrazu buď téhož, na př. to je lež, lež! dávno, dávno a p., nebo výrazu téhož kmene, na př. div divoucí, anebo aspoň podobného významu, na př. slc. silou mocou a p. Výrazy vzniklé prostým (bezespoječným) opakováním téhož výrazu (lež, lež) se přizpůsobují tvarem jiným výrazům podobného spojeni (otec, matka). Z rozličných útvarů, které takto vznikají, mohou nás zde zajímati aspoň dva. Především vznikají útvary spojené kopulativně (spojkou *a*); na př. div a div (hoho, panáčku, div a div!), lež a lež (to je . . .), křížem a křížem (projíti Jgm.), dál a dál, mocí a silou, šalba a klam, bída a nouze a p. Druhý způsob neméně oblíbený je, že se podle rozličných vzorů významem příbuzných obměňují tyto výrazy kopulativně spojené ve výrazy předložkové. Vyskytuje se pak v takových spojeních především předložka *na* (podle vzoru dluhy + dluhy = dluhy na dluhy). Tak z výrazu kříž a kříž vzniká výraz kříž na kříž (proběhala jej — les — kříž na kříž, Němc. Bab. 102 a č.); nevedělał mněsic nic a tož beła bida na bidu (Malovaný v ČMMor. 23, 229). Zmechanisováním tohoto typu stává se z předl. *na* prostě partikule

zesilovací, a vznikají pak i výrazy (je to) *křevy na křevy* (t.) = tuze křivé. Kontaminací typu *bída na bídu* s typem *div nad divy* dostává se do takovýchto výrazů i předložka *nad:* radost nad radost, bída nad bídu, pán nad pána (fčil je pán nad pána, jak má pár grécaru Mal. tamt.); chytrý nad chytrého = tuze chytrý (pré chitré nat chitrího, ale hlóposťó enom bučí, Gregor v Pastrnkově Sbor. 170). A stejným způsobem se dostává do takových výrazů i předložka kopulativnímu *a* nejbližší *(a + b = a s b),* t. j. *s.* Takovým způsobem ze zesilovacího výrazu *bída a nouze* vzniká výraz *bída s nouzí* (také pol. bieda z nędzą) a pod. *psota s biedou* (Zátur.), *chumela s nechvílou* (Bart., Sl.). Z abstraktního výrazu *chumela s nechvílou* (= chumelenice s nečasem) stává se přezdívka člověka nevhodného, nemotory a p. Tak vznikají přezdívkové zesilovací výrazy nešeka s netrefó, neréda s netrefó (Mal. t. 228) a pod. Užije-li se místo výrazů souznačných pro větší důraz (jako jindy) výrazu opakovaného, na př. nešika s nešikou, nebo netrefa s netrefou, vzniká typ, o jehož výklad zde jde, *dareba s darebou.* Podle tohoto výkladu, který se mi zdá schůdnější než historický výklad kol. Machka, není výraz *dareba s darebou* nic jiného než syntaktická obměna výrazu pro důraz opakovaného.*)

Výklad slovenského *babroš i s babrošom* (= nemotora i s nemotorou) nepůsobí už zvláštních obtíží. Jde o přezdívku, tedy výrazy emocionální, které se rády ještě dále zesilují (srov. shone jeden se shonem). Proti prostému *vůz s koněm* stojí emfatické *vůz i s koněm* (ukradli mu peníze i s kabátem). Podle takových výrazů přenáší se zdůrazňující *i* také do výrazu *darebo s darebou,* čímž vzniká typ zesílený *babroš i s babrošem.*

Domněnku, že v ruských větách typu *on stoit durak durakom* je instrumentál původem instr. doplňkový, odmítá kol. M. jako úplně pochybenou. Ale snad přece není tak docela absurdní. Zdá se mi, že ruský zesilovací typ má analogii se zesilovacím typem českým *hlupák zůstane hlupákem,* kde je nom. v platnosti podmětu a instr. ve funkci doplňku. V druhé osobě by se nom. podmětný musil měniti ve vokativ a věty toho způsobu by musily míti tvar *zůstaneš, hlupáku, hlupákem.* Vzal-li se v takových větách změnou pojetí podle podobných výrazů zesilovacích výraz *hlupáku hlupákem* za zesílení představy hlupák (neboť podmět

*) Pro takovéto výklady je v dosavadních našich pracích dialektologických bohužel velmi málo materiálu. Pohybují se dosud většinou jen na okrajích toho, co je vlastním předmětem studia řečí, obírajíce se zpravidla jen tvaroslovím, jehož předmětem je jen zevní forma, slupka řeči, a hláskoslovím, které s vlastní jazykovědou souvisí leda jako její nauka pomocná.

byl vyjádřen v slovese urč.) a rozumělo-li se pak větě *zůstaneš, hlupáku, hlupákem . . .* *)

*

Druhý výraz, o jehož výklad jde, je kletbová formule, která při významu celkem shodném (proklaté x!) mívá tvar několikerý. Převedeme-li pro usnadnění výkladu konkretní doklady Machkovy na jednotlivé (arci konstruované) typy s týmž slovním aparátem, dostaneme v podstatě trojí typ onoho kletbového rčení: a) *bodaj ťa* (n. ho) *čert vzal s koňom* = čes. čert vem koně (na př. bodaj že ho i s takým rozumom!); b) *bodaj ťa* (n. ho) *čert vzal i s fiškálom* = čert vem advokáta (na př. bodaj že ťa i s fiškálom!, v 3. os. bodaj ho Pan Boh pobil i s takým človekom); c) *bodaj ťa* (ho) *čert vzal i so somárom* = čert tě vem, osle!**) a snad také: čert ho vem, osla! (na př. bodaj ťa i so somárom! a p.). V prvním případě se proklíná věc, v druhém osoba pojmenovaná svým názvem druhovým (obyč. apelativem), v třetím nadávkou. Ve všech třech případech je vedle substantiva s předložkou *s* ještě předmět vyjádřený zájmenem druhé os. nebo třetí. Pokud z materiálu kol. Machkem sneseného vidím, proklíná-li se *osoba* přímo oslovená (třeba i monologicky, jako ve větě »bodaj že ťa i s hlavou«), je užito zájmena 2. os.; proklíná-li se osoba třetí, je ve větě zájm. 3. os. (bodaj ho Pán B. pobil . . ., tri sto sa mu aj so zlodejom). Proklíná-li se *věc* přítomná, je užito také zájmena 3. os.; tak aspoň můžeme rozuměti příkladům Bartošovým »nechť ťa šlak spere ai z baranem, hrom do ťa uhoď s koněm« (= hrom do tebe, zatracený berane!); jde-li o věc, která je mimo možnost přímého apostrofování, na př. o níž je jen řeč, bývá to zájmeno 3. osoby (nech ho parom uchytí i s charakterom = čert vem charakter!). Vedle těchto forem jsou však možné i formy, kde objekt, vyjádřený v těchto případech zájmenem 2. osoby, je v kletbové formuli podmětem. Tím se přibočuje k typu a) paralelní typ *bodaj by si skamenel i s koreňom* = hrom do tebe, zatracený kořeni (chlapec o něj právě zakopl) a k typu c) paralelní typ *bodaj ste skapali i s lazármi* = hrom do vás, vy lazaři! Pro typ b) v příkladech Machkových není dokladu, ale je zajisté možný (na př. bodaj si skapal i s fiškálom!).

---

*) [Výklad tohoto typu v rukopise není ukončen. Čtenář sám poznává, že jej prof. Ertl hledal v doplňkovém instrumentále. Red.]

**) Vokativu zde není užito ovšem jen individuálně, nýbrž i obecně, tedy v tom smyslu, jako říkáme někomu, kdo je profesor: už jsi zas něco zapomněl, ty profesore! Znamená tedy věta »čert tě vem, advokáte« zároveň: »čert vás vem, advokáti, hrom do advokátů!« a p.

Při výkladu těchto rčení, jejichž forma není tak pestrá, jak se na první pohled zdá, jde zase především o to, najít jejich tvar základní. Obtíže nepůsobí tu vlastní formule proklínací, která, jak správně poznamenává kol. M., bývá mechanicky přenášena i tam, kam se smyslem nehodí (jiná mať i so ženami!), nýbrž forma výrazu označujícího proklínaný předmět. Je zjevno, že bychom podle začátku kletby nečekali zde předl. *s* s instr., nýbrž spíše vokativ (nech tě šlak spere, berane) nebo shodný pád v platnosti přístavkové (nech ho šlak spere, berana a p.).

Tato okolnost, jakož i tvar proklínaného předmětu byly asi kol. Machkovi podmětem k tomu, že vzal za východisko typ c), *bodaj ťa čert vzal i so somárom (bodaj ste skapali i s lazármi!)*, který vyložil tím způsobem, že tvar *i so somárom* doplnil na vokativ přezdívkového tvaru, o němž byla řeč výše (dareba s darebou). Vychází tedy z předpokládaného tvaru *bodaj ťa čert vzal, [somár] so somárom* (= vem tě čert, darebo s darebou). Když se tento typ (bodaj ťa i so somárom) ustálil, vznikaly ostatní typy podle jeho mínění tím, že místo nadávky bylo kladeno pouhé apelativum (bodaj ťa i s koňom a p.). Tento výklad zdá se Machkovi i tím vhodný, že vysvětluje zároveň spojku *i (ai)* před předl. *s* i správnost gram. osoby (bodaj *ťa* so somárom = ťa, somár so somárom, bodaj ho so somárom = ho, somára, so somárom). Kde není osoba náležitá, vysvětluje ji kontaminací dvou forem správných. Výklad kol. Machka, zvl. pokud jde o východiště těchto útvarů, nezamlouvá se mi proto, že vychází z útvaru hypotetického, předpokládaného, a ne ze skutečného; že předpokládá vynechání vlastního jádra přezdívkového vokativu (tedy tak, jako kdybychom předpokládali místo »ty, lotře lotrovská« nebo »ty, lotře všech lotrů« tvary »ty, lotrovská« nebo »ty, všech lotrů«...*)

JOS. ZUBATÝ:

MLADÉ.

»*Mladé,* všech zvířat, hovad (= ssavců) i ptactva mladý plod«, napsal Daniel Adam z Veleslavína v svém slovníku (1598). Nemůže býti ani pochyby, co je slovo *mladé* v č. j. po stránce mluvnické: nemůže to podle tvaru býti nic jiného než zpodstatnělý stř. rod příd. jména *mladý* (jako je něm. das Junge, ein Junges, na něž již Ve-

*) [Také zde schází dokončení. Jak by asi bylo vyznělo, dovídáme se z poznámky Machkovy na str. 33. Red.]

leslavín ukazuje). A tak ho také v č. j. užíváme; ani nedovedeme jinak říci, než na př., že se kočce *jedno mladé utopilo,* že jí pes *jedno mladé* zadávil, že si kočka (nebo ‚stará', jak také o zvířecích matkách říkáme) s *mladým* hraje atd. Ale jinak je, ohlédneme-li se po čísle množném.

Tvary mimo 1. a 4. p. jsou i zde nepochybné, ale jsou to ovšem tvary, z nichž samých rodu nepoznáváme. Řekneme také na př., že si kočka hraje s *mladými,* že *mladým* přinesla myš, že z těch *mladých* nic nebude a p. Řekneme také na př., že *jedno z mladých pošlo,* a snažíme-li se mluviti mluvnicky správně, řekneme podle toho *snad* i, že *dvě z mladých pošla* (místo *pošly,* jak bychom asi řekli, kdybychom mluvili nespisovně, docela jako bychom nespisovně řekli na př., že se dvě z těch vajec *zkazily* m. spisovného *zkazila).* Ale což když se chceme vyjádřiti 1. pádem: řekneme také *dvě mladá pošla?* Je-li slovo *mladé* r. stř., přísná mluvnice by toho žádala, a přece se v nás vše proti tomu vzpírá; v hovoru nespisovném bychom (podle výslovnosti středočeské) řekli *dvě mladý pošly,* což bychom do jazyka spisovného převedli zněním *dvě mladé pošly.* Snad zde, kde jde o pád 1., zvláště v řeči spisovné i tomu bychom se raději vyhnuli a řekli, že *pošla dvě (všecka) koťata (štěňata, housata* atd., anebo učeněji třebas *mláďata);* ale v pádu 4. bez rozpaků říkáme, že kočka má *mladé,* jen *dvě mladé,* že jí *všecky mladé* utopili a jen *jedno nechali* atd. Soudíme-li jen podle tvaru, zdálo by se, že ze jména *mladé,* v č. jedn. středního, v č. mn. se stalo jméno rodu ženského; *dvě (obě)* je tvar, který může podle mluvnice býti tvarem ženským nebo středním, *všecky pošly* a samo *mladé* může býti tvarem ženským nebo mužským neživotným, spojení *dvě mladé* atd. by tedy podle normální mluvnice mohlo býti jen tvarem ženským. Snad by potřebě mluvnice praktické opravdu stačilo říci, že slovo *mladé* je v č. jedn. rodu středního, v č. mn. rodu ženského. Tím by ovšem nebylo řečeno nic o původu té zvláštnosti; proto se spokojujeme zatím jen tím, že ji prostě konstatujeme.

V jazyce starším nalézáme obyčejně tvary tytéž, jakých užíváme dnes; nesmíme ovšem zamlčeti, že dokladů nám známých je velmi poskrovnu. Pro č. jedn. známe s jistotou uvedený již doklad z Veleslavínovy Sylvy quadrilinguis; na štěstí je to doklad nepochybný tím, že tvar *mladé* v č. jedn. nemůže býti nic jiného, než slovo r. stř., a že opravdu jde o č. jedn., vidíme z Veleslavínových výkladů jazykem latinským, řeckým a německým (uvádíme výklad něm.: »Jungs, eyn jung thier, als füllin, färcklin, jungs händlin, vnd der gleichen«). V č. mn. nalézáme v bibli Kralické tyto tvary po stránce rodové nezřetelné: »(vzal velbloudův *s mladými* jich

třidceti« 1 M. 32, 15; »jako orlice... sedí *na mladých* svých...« 5 M. 32, 11; »když bys našel hnízdo ptačí... *s mladými* neb vejci, a matka seděla by *na mladých* aneb na vejcích: nevezmeš matky *s mladými,* ale hned pustíš matku a *mladé* vezmeš sobě« t. 22, 6 n. V posledním dokladu vidíme 4. p. mn. č. v tvaru, jakého bychom užili i my; tak také v žalmu 84 (83 vulg.), 4 »ano i ten vrabec nalezl sobě místo, a vlaštovice hnízdo, v němž by schránila *mladé své,* při oltářích tvých« a ve výkladu na Přísl. 17, 12 (lépe člověku potkati se s nedvědicí osiřalou) »t. když *mladé* ztratí«. Slovo *mladé* v tomto výkladu by ovšem mohlo býti i dokladem jedn. č. (medvědice mívá 1—3 mláďata); najisto tvar jednotný je ve větě »krávy pak a dobytčete *s mladým* jeho nezabijete jednoho dne« 3 M. 22, 28. Tyto doklady slova *mladé* v bibli Kralické jsou, pokud vidíme, její zvláštností proti biblím starším a biblím opírajícím se o latinskou vulgátu vůbec; v těch čteme na př. o telatech velblúdic 1 M. 32, 15, o plodu jejich nebo dobytčat 3 M. 22, 28, u ptáků o ptáčatech, ptačátkách nebo ptáčencích, kuřatech, kuřátkách nebo kuřencích,*) orličátkách 5 M. 32, 11, i místo mladým krkavcům Ž. 147 (146), 9, jak čteme u Bratří, má rukopisná bible z r. 1462 (IV. B. 12 v Nár. mus.) ptáčencóm havraním, Ž. Witt. dětem vranovým, Ž. Kap. kuřenciem (Ž. Klem. kuřencóm) vranovým, Benátská bible ptačátkuom vranovým, Veleslavínova havraňatům atd. Vulgáta mívá nejčastěji slovo *pullus,* asi proto, že mimo mláďata jiná toto slovo nejčastěji znamená kuřata, stalo se, že naši starší překladatelé kuřaty, kuřátky, kuřenci často jmenují i mláďata jiných ptáků než slepic (kur). — Mimo bibli známe slovo *mladé* ve 4. p. mn. č. také z Gynterrodova překladu Xenofontovy Cyropaedie (4, 1, 17, v Rozumově Stč. bibl. 5, 317): »(divoká svině) hned na toho žene, kdož jí chce její *mladé* bráti«.

---

*) Jmen mladých zvířat tohoto způsobu v starší době nalézáme dost veliký počet, tak na př. *húsenec, kozlenec, lvíčenec, holúbenec.* Obyčejně se objevují tak, že k jednotnému jménu na *-ě* r. stř. se druží mn. č. na *-enci* (nebo též neživotným tvarem na *-ence)* r. m.: na př. jedn. č. *kuřě,* 2. p. *kuřěte,* mn. č. *kuřenci* anebo *kuřence,* 2. p. obyčejně *kuřenec,* 3. p. *kuřenciem* n. *kuřencóm.* Později opanoval v Čechách v mn. č. tvar *-ata* r. stř. *(kuřata),* ale zbytek tvarů druhých je na př. příd. jm. *prasenčí* (pr. chlívek, ve vých. Čechách, Kott 2, 886), *housenčí* (»první peří z husy, z první jarní podškubávky, tak zvané housenčí, nemají selky rády« Baar 12, 165); ostatně stejný kmenový poměr je mezi jmény *mládě* a *mládenec.* Na Moravě žije mn. č. takových jmen v nářečí hrozenkovském, které ovšem patří k nářečím uherskoslovenským (Gebauer, Hist. ml. 3, 1, 104 n.); na Slovensku jsou množná čísla jako *húsence* (2. p. húseniec) k j. č. *húsa* častější než tvary téhož kmene (húsatá). Tak se obyčejně skloňuje i *dievča* (děvče), mn. č. *dievčence* (vedle řidšího *dievčatá).*

Ale máme ze starší doby i doklady tvarů jiných, jakých aspoň z dnešní mluvy živé neznáme. V překladu Ezopa z r. 1557 (vyd. A. Truhlář ve Sbír. pram. I, 2, 3) čteme v Brantově vypravování »O přátelské věrnosti« na str. 284 tvary *mladým* a 4. p. *mladé,* nám již odjinud známé (a tak škřivánek hnízdo své staré opustiv, jiné místo sobě obmyslil, kde by své mladé přenesl); ale 1. p. mn. č. zní zde *mladí,* má tedy tvar zřejmě a nepochybně mužský (ten ptáček [skřivánek] shnízdil se jednou mezi obilím, kteréž brzo dozrává, tak že, když již počalo běleti, jeho mladí ještě bez peří byli... Když se pak zase ten škřivánek vrátil, počali mladí křičeti strachem...). K tomu mužskému tvaru *mladí* se ještě vrátíme; zatím upozorňujeme již zde na okolnost sotva nahodilou, že jde o mláďata zvířete, které má bez rozdílu skutečného pohlaví jméno mluvnického rodu mužského. Tato okolnost nás zdržuje, abychom nepokládali beze všeho tvary z Ezopa a z Kralické bible i z Gynterroda za stejné. Shodu tvarů vidíme zde totiž jen v pádech mimo 1. (4. p. *mladé* a tvary jako *mladých, mladými*); nevíme, smíme-li pro jazyk Kralické bible a Gynterrodův předpokládati také 1. p. *mladí,* a pochybujeme o tom, pokud tento tvar známe jen u zvířete se jménem mluvnického rodu mužského.

U Komenského jsme našli tvar, jaký bychom podle pravidel přísné mluvnice u jména, které zní v 1., 4. p. č. jedn. *mladé,* tedy u jm. r. stř., v čísle množném v češtině očekávali všude. V Didaktice 16, 1 (vyd. brn. 4, 190) čteme: »Pták mladiti se*) hledí ne v zimě (vystydlo by mu hnízdo a *mladá zmrzla*)...« Právě u Komenského ovšem je možná pochybnost, vyjádřil-li se zde způsobem obvyklým v skutečné mluvě lidové. V době před ním jsme již našli množný tvar *mladé;* sice jen ve 4. p., ale kdyby v lidové mluvě byl žil pravý střední tvar *mladá* v p. 1., jak jej vidíme u Komenského, našli bychom jej také v p. 4., protože u jmen r. stř. oba tyto pády jsou vždy stejné. Snad Komenský tvar *mladá* znal z nějakého nářečí (na př. ze svého domova). Ale snad si jej utvořil sám podle požadavků mluvnických k jedn. č. *mladé,* které jistě z mluvy lidové znal jako slovo stř. r.; u Komenského, jenž o mluv-

---

*) *Mladiti se* zde znamená ‚míti mladé‘ (lat. text zní »avis genus multiplicatura non rem inceptat hieme«), docela jako *kotiti, teliti, hřebiti, prasiti se* = míti koťata atd.; k tomu s videm dokonavým o ženě (podle Sychry i na př. o krávě) *omladiti se* (míti dítě, o krávě = oteliti se, v. Jungmannův slovn.). S tímto slovesem pak souvisí pomnožné m. r. *omladky* (stč. u Klareta *omladci*) ‚puerperium, šestinedělí, stav po porodu‘, též slovo *omladnice* (šestinedělka). Stejně jako *omladiti se* jsou utvořena dokonavá slovesa *okotiti, oteliti, ohřebiti, oprasiti se;* a také *obahniti se* (s nedok. *bahniti se*), o němž v. 12, 142 (Jehněd).

nické stavbě mluvy vůbec a jazyka českého zvláště měl u nás vědomosti hlubší a důkladnější než kdokoli před ním, aspoň možnost něčeho podobného připustiti musíme. Zvláště uvědomíme-li si náležitě, že Komenský psal jazykem spisovným, vyrostlým z jiných nářečí, než jakým on sám z domova byl zvyklý. Jisté je, že v Komenského větě *mladá by zmrzla* nalézáme tvar, který by dnes nebyl možný v žádném z československých nářečí, pokud je známe.*)

K těmto dokladům literárním přistupuje z 16. a 17. stol. několik dokladů ze zřízení neboli instrukcí týkajících se hospodářského života, zejména poměru poddaných k vrchnosti na našich panstvích; shledali jsme je z veliké Kalouskovy sbírky Řádů selských a instrukcí hospodářských (1350—1850), vyplňujících díly 22.—25. a 29. Archivu českého. Význam těchto dokladů je v tom, že nepocházejí od literátů, kteří by byli vědomě tvořili díla literární a snad i uvažovali o mluvnické správnosti všeho toho, co psali; byli to panští úředníci, hejtmani neboli později direktoři panství a j., někdy snad i pánové sami, praktikové, jejichž vědomosti prýštily více z života než ze škol a knih a kteří při svém spisování zvyklosti kancelářského slohu českého (jenž v stol. 17. a ještě více v stol. 18. ustupoval němčině) podle potřeby musili doplňovati z mluvy lidové, jak ji poznávali ve styku s lidem samým. O ‚mladých' ve vlastním písemnictví mnoho řeči nebývalo; v denním životě bývalo k tomu příležitosti více. A z dokladů, ovšem nečetných, jež známe, mezi nimiž však nalézáme i jeden s 1. p. mn. č. *mladé* a s příslušnou k němu shodou v slovese, poznáváme, že se toho slova užívalo v mluvě živé stol. 16. a 17. stejně, jako na př. v Kral. bibli a jako ho užívá živá mluva dnes (a jak ještě uvidíme, i nová mluva spisovná), a že tedy způsob dnešní má patrně nepřetržitou tradici, sahající při nejmenším do 16. st.

Ve zřízení daném panem Jiřím z Valdštejna poddaným na panství hostinském a miletínském r. 1566 čteme v § 16 (na ochranu ptactva při rybnících, struhách, potocích, jezeřích i lesích): »Pakli by kdo postižen byl, an vejce aneb *mladé* zbírá, . . . takový vzat bude a trestán . . .« (Arch. č. 22, 222). V instrukci fridlandské, sestavené r. 1628 a potom několikrát opisované a všelijak i měněné, je ustanovení, co drůbeže má šafářka odváděti: »Od jedné každé slepice, berouc jednu druhej na pomoc, povinna šafářka odvésti nejméněji kuřat 4 a 1 kopu vajec; od husy housat 5, od indijánek *mladých* 4, od kačen *mladých* 10« (t. 23, 50); jinde zase

---

*) V Manualníku (vyd. Jindř. Hrozný jako 18. sv. Vešk. spisů v Brně 1926) nechal Komenský tvary bible Kralické, pokud nescházejí pro stručnost výrazu, beze změny, tedy i 4. p. mn. č. *mladé* 5 M. 22, 7 a Ž. 84. 4.

čteme, co má do roku příplodku zachovati: »kuřat 4, od jedné husy *mladých* odchovati 4, od indiánův 2, od kačeny 8 kusův« (70). Instrukce hejtmanská na panstvích komorních (t. císařských), pocházející z r. 1603, ale opětně měněná a doplňovaná, má v recensi z r. 1652, 1655, 1673 (t. 22, 272 n.) toto ustanovení: »A jakož také v skutku to se vynachází, že při sekání sen na lukách, kde obory bažantní jsou, sekáči i jiní poddaní slepice na vejcích sedící častokráte *s mladými* berou a škodu činí: protož hejtman náš spolu s forštmistry mají na to obzvláštní pozor dáti, . . . aby žádná překážka od žádného jim se nedála a *mladé* k vyvedení a k užitku *přivedeny* býti *mohly*, zapověděti . . .«

Obracíme-li se k dokladům z písemnictví nového, jak je známe z látky nasbírané posud k chystanému slovníku České akademie, nalézáme obraz v podstatě týž, jaký jsme předvedli z dnešní mluvy živé a z písemnictví staršího. Dokladů ovšem mnoho není; vzpomeňme jen, jak sami mluvíme: jde-li o zvířata známější, užíváme nejraději slov, jimiž se označují mláďata jednotlivých zvířat, a mluvíme tedy o koťatech, štěňatech, kuřatech atd.; ve výkladu více nebo méně přírodopisném spíše mluvíme o mláďatech; je množství zvířat, o jejichž mláďatech obyčejně ani nemluvíváme, a když již nastane toho potřeba, spokojíme se nějakým opisným výrazem (jako na př. ‚mladé rybičky', neužijeme-li odborného slova ‚plod') a slova *mladé* užijeme skoro jen, chceme-li říci o nějakém zvířeti, zvláště o takovém, pro jehož mláďata není v obyčeji zvláštní slovo rodové, že má ‚mladé', t. j. že přivedlo na svět svému rodu potomstvo; věty, jaké jsme si vytvořili pro začátek tohoto výkladu, v životě jistě málokdy slýcháme, a tím řidčeji se s nimi shledáváme v knize.

V č. jedn. i v písemnictví se tu objeví nepochybný rod střední (»že na jedné skále každý rok jakýs velký pták vejce snáší, ale že ani *jediné mladé* vychovati nemůže« Němcová, vyd. Laichter 8, 47). V č. mn. dokladu v 1. p. skoro neznáme; ve 4. p. se objevuje nestřední tvar *mladé,* na př. »bolest i samičku svírá, když jí kdo *mladé* vybírá« Doucha, Schránka 38, »měli *mladé*« (o párku kanárů) Pravda, Ženské srdce 13, »nesyt, vida *své mladé* žízní práhnouti« Rozum, Lessingovy bájky 29, »lvice bránící *své mladé*« Zap, Zrcadlo 1, 88, »ptáčkové *své mladé* krmí« Chmela, Bájky 2, 35, »lidé, kteří ptáčkům berou jejich *mladé* i s hnízdečkem« Doucha, Bludičky 77. Doklad s 1. p. mn. č. známe ze slovníkové látky jediný a k tomu naprosto nepravidelný. Jde o mravence, u nichž o mladých nebo o mláďatech obyčejně vůbec nemluvíme již proto, že místo nich se z vajíček líhnou larvy, jež se pak v kukle mění ve vyspělá zvířátka, která bychom leda nazvali mladými mravenci;

doklad je z vypravování, v němž si mravenci vedou a mluví jako lidé, a protože jsou to zvířata se jménem mužským, jako v Ezopu z r. 1557 se objevuje tvar mužský: »uhoříme i *naši mladí* ve vajíčkách« Erben, Poh. (Laichter) 66. U Erbena smíme s jistotou předpokládati, že způsob, jak se vyjádřil, byl mu východištěm z nouze (a u něho snad ani není nemožné, že přímo napodobil Ezopa z r. 1557; v 2. díle Výboru otiskl podle opisu Jungmannova 29 čísel z téhož sborníku, mezi nimiž ovšem bajka »O přátelské věrnosti« není): o tvaru *naše mladá* ani nemluvíc, tvaru *naše mladé* (mn. č.) užíti asi nechtěl, poněvadž slova *mladé* o zárodcích mravenců, je-li o nich řeč jako o zvířatech, ani se neužívá a tvar *mladí* snad se mu zdál přiměřeným ve vypravování, v němž mravenci mluví jako lidé.*) Nesnáz Erbenovu zvyšovala okolnost, že by zde byl potřeboval 1. p. mn. č., jemuž se náš jazyk zřejmě vyhýbá, asi proto, že v podmětu je potřeba tvaru určitého větší než v předmětech nebo v jiné části věty. *Mladí* v Ezopu z r. 1557 jsou patrně mladí ptáčkové skřivánkové, u Erbena mladí mravenci; snad bychom se dovedli podobně vyjádřiti i o mladých kanárcích, špačcích nebo vrabcích, také na př. o mladých králících nebo krtcích (v krajích, kde se Talpa europaea po česku jmenuje krtek, ne krtice), ale obvyklý způsob vyjadřování to u nás není a nebýval snad ani v době starší.**)

Shrneme-li, co jsme shledali v dnešní mluvě lidové a v mluvě spisovné starší i novější, vidíme, že množné číslo slova *mladé*, jež v č. jedn. je rodu středního, zní *mladé*, což aspoň podle platných pravidel naší mluvy spisovné, *přihlížíme-li k tvaru samému*, mohl by býti jen 4., nebo někdy také 1. p. mn. č. rodu ženského. V rodu středním by mělo býti *mladá*, rod mužský vylučuje tvar číslovky *dvě* nebo *obě* (pes zadávil dvě, obě mladé), místo něhož by jinak musilo býti *dva, oba;* proto také nelze pomýšleti na to, že by 1. p. mn. č. *mladé* (všecky mladé pošly) byl — jako na př. dnešní tvar 1. p. mn. č. *koně* m. staršího *koni* nebo nespisovné *lidi* m. spisovného *lidé*, anebo, abychom zůstali v téže významové skupině, jako stč. *kuřence* (= kuřata) m. *kuřenci* (o těchto tvarech jsme se již výše zmínili) — vl. 4. p. mn. č. (t. zv. tvar neživotný) užívaný místo

---

*) V 8. hl. Babičky pozorují Proškovic děti shon mravenců po mraveništi a Vilém se ptá komtesy Hortensie: »Co to dělají s těmi vajíčkami, že je ustavičně vynášejí a odnášejí?« »To jsou jejich *dětičky*, a ti, co je nosí, jsou jich chůvy a opatrovnice«, odpovídá komtesa, a babiččina drobotina jistě jí rozuměla lépe, než kdyby byla řekla, že to jsou jejich mladí.

**) Poněkud podobné je, překládají-li Bratří Ž. 147 (= 146), 9 »kterýž dává hovadům potravu jejich, i *mladým krkavcům* (pullis corvorum vulg.), kteříž volají k němu«. Zde ovšem slovo *mladý* má svou plnou platnost přídavnou.

1. p. (místo tvaru životného). Ale je jiná otázka, je-li tvar *mladé* v č. mn. opravdu i podle svého původu tvar ženský. Marně se ohlížíme po příčině, která by byla jazyk vedla k tomu, aby slovo *mladé*, v č. j. jméno rodu středního, změnil v č. mn. v jméno rodu ženského. Příčiny významové není, protože ‚mladé' přece nejsou samé samice. Není ani příčiny tvarové. Slovo *dítě* (se zdrobnělým *dítko*) má sice mn. č. *děti* (se zdrobnělým *dítky, dětičky*), s rodem odedávna vždy ženským. Ale zde jde o dvě slova sice v kořeni příbuzná, kmenem však různá: *dítě* (stč. *dietě*, praslov. *dětę)* je slovo utvořené příponou touž jako družina slov r. stř. *mládě, kuře, house* atd., v mn. č. *děti* vězí pův. slovo j. č. ž. r. *děť* (zachované tak ještě v jaz. srb.-charv.) s hromadným významem ‚děti, potomstvo' (v. 11, 46). Říkáme-li na př., že *jedno z dětí zemřelo*, nelze v tom viděti důkazu, že by pomnožné jméno *děti* bylo mívalo své vlastní jednotné číslo r. stř.; říkáme rodem středním *jedno*, protože v duchu doplňujeme představu, již vyjadřujeme slovem dítě, právě tak, jako říkáme na př., že jeden (t. jeden muž, jeden bratr) z té rodiny již umřel, anebo jako naši předkové i v době, kdy ještě slovo *bratřie* bylo podst. jm. ž. r. j. č. s významem asi ‚bratrstvo' (docela jako srb. *braća*), z něhož vzniklo v době již historické mn. č. r. m. *bratří*, jistě mohli mluviti o jednom z bratřie.*)

A proto se nám opravdu zdá, že tvar *mladé* v č. mn. podle svého původu vlastně není tvar r. žen. Setkali jsme se již 4, 42 a 9, 149

---

*) Také slova *oko, ucho*, r. stř. v č. jedn., jsou v č. mn. rodu ženského: říkáme na př. »krásné oko zářilo«, ale »krásné oči zářily«. Ale *oči, uši* podle svého původu jsou tvary čísla dvojného a ještě v st. češtině, je-li řeč o více očích než o dvou, č. mn. jest *oka:* »(Jáchym a Anna) modlitby činiec vznosiesta (vznášeli) oka«, Gebauer, Hist. ml. 3, 1, 359. Nám tvary *oči, uši* (též *ruce)* jsou čísly množnými a liší se od tvarů *oka, ucha* významem, ne pojmem dvojnosti na rozdíl od pojmu mnohosti; množnými se nám staly teprv, když jinde dvojné tvary zanikly. Jejich rod *nám* je ženský; ale jest docela možno (a se stanoviště jazykozpytu srovnávacího pravděpodobno), že *oči, uši* byly v době plného života dvojného čísla tvary r. stř. Jsou to duály pův. souhláskových kmenů *ok-, ous-*, a může-li býti pochybnost, jaká byla pův. koncovka 1. 4. p. dv. č. ženských kmenů souhláskových, u kmenů středních lze skoro s jistotou říci, že byla *-ī* (= slov. *-i)*. Jména příd. i sloveso v min. č. s příčestím *l*-ovým měly v č. dv. v době praslov. i v staré češtině tvary stejné v rodu stř. i žen. *(dvě stě — dvě ruce; veliciej, velicie*, později *velikéj, veliké městě* i *ruce; obě městě* i *obě ruce byle [jsta] . . .);* když dvojné číslo zaniklo, zůstaly bývalé *dvojné* tvary *veliké oči, uši*, jako zůstaly na dosti dlouhý čas tvary *dva česká (groše)*, ale nabyly významu množného, takže se pak říkalo i na př. *čtyři veliké oči, čtyři česká (groše).* Že potom *veliké oči* atd. byly mluvnickému citu českému tvary ženskými a že se po zaniknutí dv. č. v slovese říkalo *oči zářily*, je docela přirozené. Má-li litevština proti našemu rodu stř. pro pojmy oko, ucho slova *akis, ausis* r. ž., je to proto, že rodu středního (mimo několik nezřetelných zbytků) pozbyla a že se pův. neutra v ní změnila v slova r. muž. nebo žen.

s doklady, v nichž množný tvar podle přísných mluvnických pravidel ženský (nebo neživotný mužský) stojí, kde by měl státi množný tvar střední. Již z roku 1415 jsme uvedli větu »*královstvie* naše České... a *markrabstvie* Moravské... od toho času, jakž vieru křesťanskú... *přijaly*, tak... svaté cierkve Římské... bez přestánie se *přídržely*«, z doby dnešní věty jako »*Československo* a *Polsko* jsou *odkázány* na vzájemnou pomoc«; zamyslíme-li se, jak sami mluvíme, shledáme, že bychom musili říci na př. »*tele* a *prase* vám *utekly*«, »*město* a *předměstí* (město s předměstím) *měly* společnou správu« a pod. Věty s podmětem složeným ze dvou nebo z několika jednotných jmen rodu středního mají výrazy schopné rozlišování rodu, které by s podmětem měly míti shodu, ne v náležitém tvaru rodu středního (»království a markrabství se přidržovala církve římské« by nám znamenalo, že těch království a markrabství bylo několik, slova »království a markrabství« by byla v mn. č.), nýbrž v tvaru, který není střední, mohl by býti ženský nebo neživotný mužský, ale patrně je prostě *množný bez rodového rozdílu.**) A totéž nalézáme i ve větách s množným číslem slova *mladé,* s tím rozdílem, že zde i toto slovo samo i jeho přívlastek má tvar, který místo tvaru středního je patrně zase prostě indiferentní tvar množný: »ptáku by *mladé zmrzly, obě mladé pošly,* pes zadávil kočce *všecky mladé*«.

Podíváme-li se na dnešní jazyk lidový, shledáme, že to, co zde

---

*) Při tom by nás ovšem nesmělo překvapiti, kdybychom i v takovém případě někde našli mluvnicí žádaný tvar mn. č. r. stř., třebas i jen jako výsledek mluvnické úvahy spisovatelovy. Tak vypadá na př. překlad žalmu 83, 3 (cor meum et caro mea exultaverunt in Deum verum) v žaltáři Kapitulním: »srdce mé a tělo mé *vzveselila sě* v Boha živého«, není-li *vzveselila* písařská chyba. Tento žaltář je však, jak jeho vydavatel Rippl dobře ukazuje, opis starší předlohy a jeho písař v něm nadělal dost chyb. Taková chyba je nejspíš i zde; aspoň neznáme zatím jiného místa, kde by při dvou nebo více jednotných podmětech r. stř. v přísudku byl jmenný tvar v mn. č. r. stř. Je-li zde písařská chyba, mohlo původní znění býti rozličné. Jde zde o podměty dva, měl by tedy v přísudku býti vlastně tvar dvojného čísla (vzveselile sě), který by byl opisovačem pokažen stejně jako 87, 10 »oči moji *nedužila jsta*« (m. nedužile; koncovku *-le*, jak jí žádá v tomto tvaru dv. č. r. ž. a stř., tento žaltář jinde má). Není ovšem nemožno, že již původní předloha zde měla tvar množný m. dvojného; doklady podobné, svědčící o nenáhlém zanikání dvojného čísla, objevují se právě v slovese někdy již v době dosti staré. Podle našeho dokladu z r. 1415, kde sloveso (se přídržely) také má při dvou podmětech tvar množný místo dvojného (se přídržele), mohla předloha míti i *vzveselily sě* (musejní bible z r. 1462 zde má »srdce mé i tělo mé *radovaly se*«). A konečně je možno, že původní předloha měla shodu jen s jedním z obou podmětů, tedy »srdce mé a tělo mé *vzveselilo sě*«; tak čteme na témže místě na př. v žaltáři Poděbradském *veselilo se,* v bibli Veleslavínově *rozveselilo se.* Pro podobnost písmen *a o* tato poslední možnost je snad nejbližší pravdě.

se stanoviště jazyka spisovného nám je podivné, ne-li záhadné, v jazyce lidovém je věc docela obyčejná, a to v míře mnohem větší, ne jen v těch případech, kterými jsme se posud obírali. Přívlastky i přísudky schopné vystihovati rozdíly rodu nemají v mluvě lidové v čísle množném tvarů středního rodu vůbec. Říkáme *venkovský* (= venkovské) *města, města byly vydrancovaný, ty města* atd.; jedinou výminkou jsou — jako u slova *mladé* — přívlastky *dvě, obě: dvě, obě města.* A zároveň vidíme, že tvary, které místo spisovných tvarů středních nalézáme v mluvě lidové, zase by se někomu mohly zdáti ženskými, ač každý cítí, že ženské nejsou: říkáme *český* (= české) *města* stejně jako *český vesnice, ty města* stejně jako *ty vesnice.* A vzpomeneme-li si, že stejnými tvary v mluvě nespisovné mluvíme, i jde-li o jména rodu mužského, životná i neživotná (říkáme *český řemeslníci, český lesy*), vidíme, že to jsou indiferentní tvary množného čísla kteréhokoli rodu, docela jako tvary *českým, českých, českými.* Proto se nám Čechům nezdá vlastně, neposuzujeme-li své věty podrobněji, ničím nepřirozeným, čteme-li v novinách nebo v knihách na př. »město i předměstí *měly* společnou správu, kočka má *mladé* (mn. č.)« atd. A posuzujeme-li ty věci se stanoviště historického, jak nám to činí možným historický jazykozpyt český i slovanský vůbec, řekneme, že co jazyk spisovný provedl jen v jistých případech, jazyk lidový provedl vůbec, a to znamená patrně totéž, jako bychom řekli, že v jazyce spisovném vidíme jen začátky toho, co jazyk lidový dávno provedl důsledně do konce. Ani se tomu příliš nepodivíme; vždyť jazyk spisovný vždy a všude celou svou povahou je konservativní, potřeba ustálenosti jazyka v písemnictví vždy a všude klade překážky nepřetržitému a nezadržitelnému vývojovému proudu živého jazyka lidového. A kdybychom srovnávali dnešní jazyk spisovný s živým jazykem lidovým v jeho rozličných nářečích podrobněji, kdybychom češtinu dnešní srovnávali s češtinou starou, kdybychom přibrali k tomu ještě ostatní jazyky slovanské a jazyky indoevropské vůbec, viděli bychom, že zanikání rodových rozdílů ve jméně přídavném (v nejširším smyslu toho slova, tedy také v našich minulých tvarech slovesných) je proud mnohem mocnější, než by se zdálo při pohledu povrchním; vždyť v tvarech *mladé syny, mladé dcery, mladých, mladým, mladými* nedostatek rozdílu rodového, jenž vznikal zde z příčin nestejných, je již z doby praslovanské.*) Dějiny

---

*) Něm. *Junges, das Junge* ‚mladé‘ v č. jedn. je slovo i podle tvaru nepochybně a zřetelně rodu stř. V č. mn. *(Junge, die Jungen)* podle tvaru na tom slově samém i na slovech k němu náležících rod vůbec není zřejmý a *die Jungen* může podle okolností znamenati i mladé nějakého zvířete i hochy i mladší členy rodiny i mladou generaci nějaké společenské vrstvy (‚mladí‘).

postupu, jakým se ten nedostatek rozdílu v nářečích československých šířil dále, nejsou ještě dopodrobna napsány; ale sotva se mýlíme, domníváme-li se, že právě nenáhlé zanikání pravého středního tvaru pro 1., 4. p. mn. č. *(mladé léta prešly* a p.) má počátky dávné. Jeho doklady se trousí v našich památkách od doby velmi staré (na př. v musejním rukopise o štěpařství z r. 1447 jsou doklady jako *tvé vína* m. *tvá vína* časté); a je-li nám věta *mladé (mladý) léta přešly* pro spisovnou češtinu hrubou chybou, v spisovné slovenštině, jejíž základy pocházejí z doby o staletí pozdější než základy spisovné češtiny, je věta *mladé letá prešly* normální. Vždyť i náš gramatik Václav Jan Rosa uvádí tvar *krásný* (m. *krásná*) v 1., 4. p. mn. č. r. stř. v své Čechořečnosti (1672) vedle tvaru *krásná* ve vzoru skloňování příd. jmen na *-ý* (Gebauer, Hist. ml. 3, 1, 551).

Snad se bude čtenáři zdáti divným, proč se tedy nepůvodní tvary, nelišící rodu, u nás ustálily tak dávno a tak trvale právě v slově *mladé* a ve větách jako »město a předměstí *měly* společnou správu«. Způsob, jak mluvíme, vyrůstá na složitém pletivu všelijakých duševních asociací. Srovnáme-li výrazy a věty jako »*města měla* svou správu«, »*mladá koťata pošla*« s větami jako »*město a předměstí měly* (m. *měla*) společnou správu«, *mladé pošly* (m. *mladá pošla*), vidíme jistý rozdíl: správné střední koncovky *-a, -á* mají oporu v stálých a nehybných koncovkách 1., 4. p. mn. č. středních jmen jako *města, koťata,* a té opory není při jednotném tvaru *město,* ani užijeme-li zpodstatnělého příd. jména *mladé* m. plnějšího výrazu *mladé kotě.* Je pravda: nemají v č. mn. všecka podst. jm. stř. r. koncovku *-a* (jména jako *psaní, moře*); ale střední jména všecka, ať patří již ke kterémukoli vzoru, jsou se jmény na *-o* sdružena pevným poutem mluvnického citu, který je s nimi slučuje v jedinou mluvnickou skupinu.*) U zpodstatnělého jména stř. r. *mladé* pak jsou ještě jiné věci, které bránily, aby se jazyk neustaloval na mn. č. *mladá.* Jistě působila právě u slova znamenajícího živého tvora i okolnost, že *mladá* může býti také jméno ženského rodu v č. jedn. U zvířat tak sice neříkáme (máme jen slovo *stará* na př. o kočce, slepici, která má nebo již měla mladé: vozka tak řekne v důvěrném hovoru i kobyle), ale vzpomeneme-li

*) Náhodou právě čtu v novinách (Nár. l. 16. list. 1928) větu »potom by arci ani *alibi* zatčených *nepostačovaly*«. Je to chyba, které by svědomitý učitel nesměl přehlédnouti, protože slovo *alibi* jako podst. jm. je jménem r. stř.; ale kdo je zvyklý pohlížeti na jazykové »chyby« se stanoviště psychologického, chápe, že slovo cizí, s koncovkou *-i,* v 1. p. češtině neznámou, a nesklonné, mluvnickému citu nedává tolik opory jako domácí slova jiná tvaru a mluvnického rázu obvyklého.

si na Komenského větu »mladá by zmrzla«, snadně vycítíme její nezřetelnost. A zpodstatnělé slovo *mladá* j. č. opravdu máme, znamená nám mladou ženu (zejména na rozdíl od rodičů jejích nebo mužových), jako *mladý* je syn (nebo zeť), *mladí* oba manželé. Ještě více však váží, že množných tvarů zpodstatnělých jmen na *-é* r. stř. v češtině vůbec není. Máme slova jako *uzené, vepřové, mělnické, plzeňské,* ale v čísle množném, ukáže-li se ho potřeba, musíme říci *uzená masa, moravská vína* a pod.*) Mn. č. *mladá* by v češtině stálo mimo všecky její mluvnické skupiny, a takovým věcem se každý jazyk vyhýbá. V latině jsou zpodstatnělá příd. jména stř. r. v mn. č. velmi častá a na př. žaltář Kapitulní, který se úzkostlivě snaží latinská slova vulgáty vystihovati věrně po česku, má názorné doklady, jak je v češtině něco podobného nemožno. Máme v češtině odedávna podst. jm. *dobré, zlé* (již v staré době také v nesložených tvarech *dobro, zlo,* mnohem řidších a z části i pochybných), na př. ve rčeních *obecné, zemské dobré,* ve výrazech *v dobrém, ve zlém, po dobrém, po zlém, k tvému dobrému* a pod. Množného čísla *dobrá, zlá* se dnes žádný Čech neodvažuje a i v době starší je nalézáme jen jako makavý latinismus, častěji na př. v Ž. Kap.; a užívá-li čeština dnešní časem pro mn. č. nesložených tvarů *dobra, zla,* každý cítíme jejich nepřirozenost, zvláště v 2. p. *dober, zel.***) Zní-li nám mn. č. *horka, vlhka,* nebo dokonce *mračna* po

---

*) V hostinci můžeme platiti *jedno plzeňské* nebo *pět plzeňských,* ale snad ani nejpřísnější filolog neplatí *dvě, tři, čtyři plzeňská,* nýbrž *dvě, tři, čtyři plzeňské,* anebo leda *dvě, tři, čtyři plzeňská piva* (i tak se ovšem málokdo vyjádří). K nepochybnému mn. č. stř. r. se v nás zde ozývá týž odpor, jako k mn. tvaru *mladá.* Snad se tyto obojí případy plně nekryjí: mohu platiti i *jednu plzeňskou,* t. plzeňskou sklenici = sklenici plzeňského (nebo před zavedením desetinné soustavy měr holbu = půl bývalého mázu), stejně jako *jednu mělnickou* = láhev mělnického, tak že *dvě plzeňské* by byly svým původem dvě sklenice (holby) plzeňského; ale odpor k tvaru *dvě plzeňská* v nás, je i zde zřejmý. — Máme zpodstatnělá slova *mužský, ženská* s mn. č. *mužští, ženské.* Podle nich bychom čekali i *dětské,* mn. č. *dětská,* ale místo toho je *děcko* (= dětsko), mn. č. *děcka.* Snad i v tom se jeví nechuť ke zpodstatnělým tvarům na *-á* v č. mn.; ale neznáme dějin slova *děcko* tak, abychom se odvažovali určitého soudu (zdá se, že to je slovo z nářečí východních).

Na označování všelijakých platů má čeština starší i dnešní zpodstatnělá příd. jm. jako *tržné* (za dovolení prodávati na trhu), *příjemné* (za přijetí do města, do cechu), *nájemné, služné, cestovné, novoročné* atd. Taková slova mn. č. vůbec nemají. Kde je řeč o platech opětovaných nebo většímu počtu osob, buď užijeme singuláru ve smyslu hromadném anebo, chceme-li se vyjádřiti zřetelně, musíme si pomoci jinými slovy (účtujeme na př. novoroční přídavky, nebo novoročné úředníkům a zřízencům a p.).

**) Tak na př. 34, 12 (retribuebant mihi mala pro bonis) překládá Ž. Kap. »otplacěváchu mi zlá za dobrá«, ale Ž. Pod. »zaplacováchu mi zlé za dobré« (zlým za dobré se mi odplacují Br.); 37, 21 (qui retribuunt mala pro bonis)

česku, je to proto, že slova *horko, vlhko, mračno* a p. nabyla významu konkretních podst. jmen, jejichž původu si je vědom jen Čech o něm uvažující. Snad jen vědecké termíny mluvnické najdeme občas v množných tvarech zpodstatnělých příd. jmen r. stř., a i to jen v školské mluvě napodobením způsobu latinského, mluvívá se tak na př. o *pomnožných* (pluralia tantum), *zvratných* (reflexiva) a p.; ale tu všude příliš živě cítíme zamlčené jm. podst. (jméno, zájmeno, sloveso).

Většině našich čtenářů snad by místo všech těch výkladů šlo především o radu, jak bychom měli slova *mladé* správně užívati. Nedovedeme dáti rady lepší, než aby se náš spisovný jazyk nadále držel způsobu, jakého bez jakékoli rady se drží jazyk lidový a po něm skoro úplně i posavadní jazyk spisovný. Jedn. č. je slovo stř. r. *mladé,* jež v č. mn. vystupuje samo i se slovy přímo k němu přiřaděnými v tvarech nestředních, shodných koncovkami s tvary ženskými, třebas to svým původem přímo koncovky ženské nejsou. Komenského tvar, opravdu střední, *mladá,* je našemu mluvnickému citu úplně cizí a bylo by i zbytečné násilím se do něho nutiti; a tvar *mladí,* jejž jsme našli v Ezopu z r. 1557 a u Erbena, je u nás patrně možný jen za zvláštních okolností a i za nich nám zní cize. Při tom bychom měli následovati vzoru jazyka lidového i v tom, že bychom se nenutili do vět se slovem *mladé,* kde se jim náš jazyk — i spisovný — zřejmě vyhýbá; jsou to zejména věty, v nichž by mn. č. slova *mladé* mělo býti podmětem a státi tedy v p. 1. a v nichž, jak jsme již viděli, náš jazyk si dovede pomoci i jinak. Je to jakási kapitulace přísné mluvnice a spisovné mluvy před mluvou lidovou, ale nesmíme zapomínati, že zde jde o případy v písemnictví velice vzácné, v nichž mimo okolnosti jiné lidové mluvě pomáhalo k vítězství to, že právě pro jejich vzácnost si mluva spisovná v nich nevytvořila pevně ustáleného způsobu vyjadřování.

Slovo *mladé* s významem zvířecího mláděte není naším výhradním majetkem; nalézáme je podobně ve všech jazycích záp.-slov. a je aspoň částečně zastoupeno i v obou druhých větvích slovan-

---

se ozval i v překladateli Ž. Kap. Čech a napsal »již otplacijí zlé za dobré«; 20, 12 (quoniam declinaverunt in te mala) překládá Ž. Pod. »nebo uhnula sú sě na tě zlá«, Ž. Kap. dovedl si pomoci tím, že přidal podst. jm.: »nebo schýlili v tě zlá diela« (nebo jsou proti tobě ukládali zlost Br.). Atd. V památce z doby, kdy se v písmě nelišily samohlásky dlouhé od krátkých, nevíme ovšem, máme-li čísti *dobra, zla,* či *dobrá, zlá.* Překladatel Ž. Kap. užíval tvarů obojích; tak na př. napsal 38, 3 *otdobrich* = *ot dobrých,* a vedle toho 106, 3 »duši lačnú nasytil *dobry*«, 121, 9 »hladal [= hledal] sem *dobr*« [2. p. mn. č., nč. *dober*]).

ských, takže je snad smíme počítati ke společnému majetku jazyků slovanských z doby praslovanské. Ale stejně je ovšem možno, že význam, o který nám jde, vytvořil se na rozličných místech slovanského území samostatně, bez historické spojitosti; je to významový vývoj docela přirozený a týž význam jsme viděli i na něm. Junges, das Junge, aniž proto budeme jeho původ hledati v neznámých dobách indoevropského pravěku nebo vykládati jej jako germanismus u nás nebo jako slavismus u Němců.

Slováci užívají, pokud dovede posouditi Čech nežijící v přímém styku se slovenským lidem, podst. jm. *mladé* stejně jako my. Jako u nás i na Slovensku v lidové mluvě zaslechneme spíše určitější pojmenování podle základního jména zvířete, o kterém je řeč, tedy *holúbä, húsa, kozľa* atd., anebo zvláštní slovo, jež má jazyk pro označování některých mláďat, jako *jahňa, teľa, žriebä* (hříbě), ale kde takového určitějšího slova není, anebo kde z jakékoli příčiny (na př. ze snahy vytknouti rozdíl mezi starou a mladými) nebo i bez příčiny zřejmé se Slovákovi lépe hodí slovo méně určité, řekne v č. j. *mladé* nebo nespisovným tvarem *mladô* (vysl. *mladuo*, 2 slab.), v č. mn. zase *mladé* (v některých nářečích *mladje* nebo *mlaď'je)* a tvoří jako Čech ostatní pády podle sklonění jmen příd.*) Tak čteme na př. v pohádce, že tři havrani, kteří každý den králi lítají okolo hlavy a krkají, »sú otec, matka a *mladuo*« (Polívka, Súpis sloven. rozprávok 3, 70). V básni Agar (Sobr. sp. 3, 2. vyd., 22) vkládá Hviezdoslav v ústa stárnoucí, bezdětné a na matku Izmaelovu žárlivé Sáry slova

»pod večer idú statky (dobytčata) každé *s mladým,*
ba niekde *dve,* vše (vždycky) vidím, na ne hľadím —«;

je na snadě domněnka, že to je reminiscence z bible Kralické (3 M. 22, 28), pochopitelná v básni s látkou biblickou, ale básník by sotva byl užil slova *mladé,* kdyby se příčilo slovenskému jazykovému citu. P. odb. r. dr. Menšík mne upozorňuje na vypravování Kukučínovo o staré huse s housaty, které s bídou dostali z hořící stáje: »I staryga podišla k dverám ku gazdinéj (k hospodyni), hútoriac (hovoříc) svojim *mladým,* . . . : Ta-ta-ta, ta-ta-ta . . .« (Sobr. sp. 1, 2. v., 103); z románu Mať volá má doklady »stará (svině)

*) Kdo by chtěl hledati jemné rozdíly, snad by shledal, že jsou stopy jakési významové stupnice podle stáří a dospělosti zvířete: *mladé* — na př. *house* — *mladá husa.* Ale shledal by také, že v tom není ani jednotnosti ani důslednosti; slyšel by na př., že hospodáři je hříbětem statný, dvouletý i starší koník, který musí zastati již pěkný kus práce. Anebo by našel slova, jako *ptáče, zvíře, prase,* která nevyjadřují mladost zvířete, nýbrž jsou po významu pouhými zdrobnělinami (ptáče, sloven. vtáča) anebo i prostým pojmenováním beze vztahu k velikosti zvířete (zvíře, prase, dobytče).

i s *mladými«*, »dve staré (svině) s *mladými«* (2, 12; 13), »*mladé* (kůzlata) sa učia od matier« (5, 283). Prof. Vážný, výborný znatel slovenských nářečí, potvrzuje listem ze 16. pros. 1928 úplně, co jsme zde o slovenštině pověděli; na př. ,vtáci' vrabec, vlaštovka, kos, koroptev, bažant, luňák atd. vždy »majú mladé« *(vrábě* bylo v st. češ.), pod. ssavci jako jezevec, divoká svině atd. Prof. Vážný také rozmnožil naše doklady ze svých zápisů; z pohádky z Turč. Sv. Martina má větu »liška poslala *mladuo* pre drevo«, z Czamblovy vých.-slov. pohádky (Slov. reč 243) »dala im (dziva sviňa) *po jednim mladim«*, o medvědicích se říká, že jsou nebezpečné, »keď majú *mladé«*. Slovenského původu je také Zechenterova Medvědí polovačka (= hon) na Slovensku v Živě 5, 97 nn. Čteme tam o medvědích mláďatech (v textu ovšem českém) v č. j. *mladé, s mladým, u mladého,* č. mn. dokonce větu »byla to stará a při ní *šla dvě mladá«* (100). Vypravování je psáno formou, již známe zejména z Bož. Němcové: po česku se vtroušenými slovy slovenskými v uvozovkách i bez nich a se slovenskými větami vkládanými v ústa osob v něm vystupujících. Od koho tato úprava pochází, zdali od spisovatele samého či od někoho z Čech (podle mínění dra Menšíka, jenž se o Zechenterově Polovačce zmiňuje v poznámkách k vydání jeho povídky Lipovianska maša [= huť] v Čít. štud. mlád. slov. 15, 97, byla by to mohla býti Němcová, jež byla v srdečných přátelských a literárních stycích s MUDrem Zechenterem), nevíme, ale po tom, co jsme o slově *mladé* shledali na předešlých stránkách, s plnou jistotou smíme říci, že jeho mn. č. r. 1857 v ústech českých a tím méně slovenských nikde neznělo *mladá* a že tento tvar v Živě vznikl jen ze snahy neprohřešiti se proti mluvnici spisovné češtiny.

O jiných jazycích slovanských se zmíníme jen krátce, již proto, že z nich o slově *mladé* známe skoro jen to, čeho jsme se dočtli v slovnících. Zná je polština a horní i dolní lužičtina, kde mn. č. v 1. 4. p. má týž tvar, co u nás, zní *młode* (o tvarech jednotných se slovníky nezmiňují). Jazyk velkoruský toho slova nemá; mn. č. by znělo *molodýje,* a příčinou zániku našeho významu je snad okolnost, že ruština týmž slovem a tvarem označuje i ženicha s nevěstou nebo novomanžely. Z maloruštiny zná slovník Želechovského — vedle významu ,novomanželé' — mn. č. *molodí* s význ. ,mladé'; podle sdělení prof. Kolessy je s významem týmž i j. č. *molode.* V lidové mluvě srb.-chorv. je j. č. *mlâdô* r. stř. s mn. č. *mlâdî* r. m. (4. p. *mlade);* v slovníku slovinském a bulharském nic takového nenalézáme.

*

Kol. Ertl mne upozorňuje, že jako říkáme *mladé* o mláďatech zvířecích, tak se o novorozeňatech říká *malé* nebo častěji *maličké:* »sestra má maličké« a pod. (t. narodilo se jí dítě). Zde ovšem nebývá hrubě příležitosti mluviti v množném čísle, protože o odrostlejších dětech se tak neříká a narození dvojčat nebo trojčat je vzácnou událostí; ale i zde sotva by kdo užil množného tvaru středního *maličká* nebo mužského *maličcí;* o matce dvojčat by se asi beze zření k pohlaví dětí řeklo, že *»obě maličké jí umřely«*, kdyby se vůbec toho slova užilo (*oba maličcí umřeli* by se řeklo, kdyby se výslovně mělo naznačiti, že je řeč o dvojčatech mužského pohlaví). Něco jiného ovšem je, užívá-li česká bible téhož slova o dětech odrostlých, ne o novorozeňatech, jako na př. na známém místě Mat. 19, 14, Luk. 18, 16 v některých překladech evangelií »nechte maličkých přijíti ke mně« (sinite parvulos venire ad me). Zde jde o skutečný tvar mužský, kterým v č. mn. se naznačují děti vůbec bez rozdílu pohlaví. Můžeme tak o dětech i dospělých lidech obojího pohlaví říci na př. »malí zůstanou zde a velcí (t. dospělí) se postaví za ně«. Proto v tomto smyslu 1. p. j. č. je *maličký* (užili bychom ho ovšem jen o hochu, na př. »pojď sem, maličký«), v č. mn. *maličcí,* na př. 1 M. 43, 8 »půjdeme, abychom živi byli, a nezemřeli, i my, i ty (otče), i maličcí naši (= děti naše, parvuli nostri vulg.)« Kral.

Také slovenština zná toto označování novorozeněte; Bernolákův Slovár má heslo *malé* s význ. synon. ďéťa, nemluvňátko, a jako synonyma slova *mláďa* (= nemluvně) uvádí slova ďéťa, nemluvňa, *maličké.* Z pohádky z Povestí Oravských v Polívkově Súpise 3, 4 známe také doklad, že v témže významu se někde říká i *mladé;* praví tam muž, ke kterému přišli z nenadání hosté, »... lebo mi žena ku mladému pracuje«.

JEŠTĚ O »MARY PICKFORD« A JINÝCH NETÝKAVKÁCH.

Když jsem četl článek, kterým NŘ. (13, 8) po zásluze, věcně a vtipně odbyla všetečnosti pana O. H., jako by prý jména »Mary Pickford, Vera Schmetterlöw« atd. nebylo dovoleno komolit (!) českou příponou *-ová,* užasl jsem nejprve nad tím, že je nutno ještě dnes zdůrazňovati věci tak jasné a nepochybné. Ale přemýšleje o tomto zjevu, připadl jsem na několik jiných ukázek tohoto druhu; mám za to, že mínění pana O. H. o »posvátné nedotknutelnosti« jest jen jedním kvítkem ze záhonku naší hypermodernosti, dnes tak pěstované. Řeknu hned, že se tu jeví — aspoň ve většině případů — kus českého snobismu.

Napřed však musím říci, že význam slova »snob« jest od dob Thackerayových trochu pošinut a zúžen. Slovem »snob« označujeme dnes především naivní lidi falešných předsudků, lidi, kteří se stůj co stůj pachtí po nejnovější módě ve společnosti a v literatuře, horlivce, kteří, byť se i tvářili velmi učeně a vážně, stávají se bezděky směšnými.

Do této kapitoly zařadil bych — hned vedle Mary Pickford — oblíbenou módu, užívati jako přívlastku nebo přístavku ke jménům ženským substantiv rodu mužského. Máme-li na př. k subst. mistr staré a dobré fem. mistryně, proč se stále tisknou inserty, že tanci vyučuje *mistr* tance Mme (!) Ch.? Proč ne mistryně paní Ch.? Či není to přirozenější, není to v duchu češtiny? U nás jest ovšem všecko krásné až tehdy, když to zní nezvykle, nápadně, — jako tohle sousedství mistra s Madame. Jen ne, prosím, jen ne přirozeně!*)

A kolik dokladů nasbírali byste teprve v latinských titulech, zvláště akademických! Horlivá snaha jeviti se učeným a lišiti se tím od obecného lidu šíří se z Prahy na venkov, do společenského života jiných měst. A tu ovšem i k nám do Brna. Nedávno jsem slyšel, jak slušná paní, kupujíc aspirin, oslovila slečnu v lékárně slovy »slečno magistře«; nominativ by tedy byl slečna magister. Ale méně učenosti by také zde bylo více: neboť i k latinskému magister je fem. magistra, takže v duchu nejen latiny, nýbrž i správně česky je vokativ »slečno magistro«.

Třebaže se v lidu i mezi mládeží na našich středních školách už dávno ujal tvar profesorka (stejně jako učitelka, ředitelka a j.), tisknou někteří pp. ředitelé ve výročních zprávách na př. Karla Nováková, zatímní profesor. Máme v tom viděti bezděčnou daň vzpomenuté módě, která odmítá české koncovky, či jenom přebroušený smysl některých pp. ředitelů pro jednotné názvy v úředních titulech? Někdy asi jedno, jindy druhé. Ale Karla Nováková nijak nezíská, bude-li nazývána profesorem místo profesorkou.**)

Není-li snad snobismus zřejmý v tomto případě, bývá ho zato hojnost ve spojení s doktorským titulem našich dám. A je to sno-

---

*) [V románě Jar. Marie »Kyvadla věčnosti« (1920) je řeč o lékařské prohlídce ženy, k níž se málo hodí muž. Čteme tam větu »je-li nutno, nechť je v nemocnici ohledána *lékařem, ženou*« (2, 174). Ale to se patrně spisovateli samému zdálo přece jen trochu podivným, proto píše dále: »Zachovalá žena má právo, aby byla prohlédnuta lékařkou« 175, »slečna lékařka« 179. Red.]

**) [Na titulu č. 32 Zpráv výzkumných ústavů zemědělských (Jak posuzovati nosnost drůbeže) čtli jsme: »Napsala Ing. Dr. Marie Tumlířová, inspektor ústavu« (1928). Red.]

bismus blízce příbuzný s tím, jejž jsme viděli u Mary Pickford a Vera Schmetterlöw. Začněme příkladem ze skutečnosti. V očích graduované dámy vypadal jsem jistě jako zaostalec nebo dokonce barbar, kdykoli jsem jí řekl »paní doktorko«. Doktorka prý je leckterá zcela hloupoučká manželka lékařova, advokátova atd. Chyba lávky, paní doktorko! Ta zcela hloupoučká manželka je paní doktorová. Že na vašem latinském diplomu, jehož formule i latinská stylisace se tradičně, nezměněně uchovává z dob, kdy doktorem se mohl státi jen muž, máte vytištěno »doctor«, není důvod a nic se tím nedokazuje. Slovo »doctor« je prostě ustrnulina, k níž latina nemá feminina, leda až v pozdní době poklasické, a to v tvaru doctrix. Chtěla byste být oslovována takto?! Věřte, paní doktorko, že nezkažený jazykový cit neučeného lidu je tu správným vodítkem. A namítnete-li snad, že se v lidu leckde dosud slovem doktorka míní doktorova nestudovaná žena, je to jen neškodný výstřelek obecného zvyku a populární zkratka téhož typu jako na př. Hradilka (= žena Hradilova), Novačka (= žena Novákova) atd. Jinak a vždycky každý Čech dobře a jasně cítí rozdíl mezi paní doktorkou a paní doktorovou. Ostatně i francouzština, jakkoli nemá naší přechylovací schopnosti v tvoření jmen ženských, užívá o lékařkách názvu »doctoresse«. —

K mistru tance Madame Ch., k slečně magistrovi X a k paní doktorovi Y přiřaďme ještě aspoň ukázku snobismu novinářského: poslanec sestra Z. (Tak jsem často a opětně čítal v denních listech.) Naši žurnalisté se jistě domnívají, že nejen touha po jednotnosti, kterou jsme vytušili u některých pp. ředitelů středních škol, nýbrž především prestyž nebo — řekněme — vážnost zákonodárné funkce nedovolila by napsat a vyslovovat poslankyně Z, senátorka paní Ž atp. A přece je tento způsob vyjadřování přirozený a správný; neboť českému sluchu, dosud nezkaženému cizotou a strojeností, zní spojení »poslanec sestra« nebo »senátor paní« skoro tak krásně, jako — můj přítel Mařenka.

Uvedl jsem jen několik ukázek. Ale i z nich, tuším, je viděti, jak se apoštolové všeho cizokrajného, nezvyklého a nejmódnějšího stávají směšnými. Buďsi, — to je jejich právo; ale nemají práva hyzditi jazyk svými nápady, které se příčí duchu správné češtiny.

Jaroslav Dvořáček.

VIZIKÁTOR.

Jako 15. č. krásné sbírky »Čítanie študujúcej mládeže slovenskej«, již vydává v Turč. Sv. Martině Matica Slovenská, vyšla péčí odb. r. dra J. Menšíka rozprávka zo života ľudu sloven-

ského »Lipovianska maša (= huť)«, již napsal MUDr. Gustáv Kazimír Zechenter (nar. 1824, zemř. 1908). Po prvé byla vytištěna (v Orlu i knižně) r. 1874. Menšíkovo vydání (1927), k němuž se pojí otisk pouhého textu (1928), zasluhuje pozornosti i mimo mladé čtenářstvo, jemuž je určeno; již povídka sama upoutá čtenáře jako obraz ze života slovenského z doby před půlstoletím, vydavatel pak přičinil k ní podrobný slovníček, hojné poznámky věcné a literární a životopis spisovatelův s podrobným vylíčením jeho spisovatelského díla. Z něho zajímá českého čtenáře zejména vypravování o Zechenterových stycích s písemnictvím českým (r. 1857 vyšel v Živě po česku se slovenským zabarvením jeho živý obrázek »Medvědí polovačka na Slovensku«, otištěný pak 1872 v Háji) a zvláště s Boženou Němcovou. Nemíníme ovšem o vydání Menšíkově psáti podrobnou zprávu (přidáváme jen, že 15. č. Čítaní stojí Kčs 9.60, pouhý text 3.60); chceme jen podati odchylný výklad slova, jež jsme napsali v čelo této zprávy. Činíme tak proto, že jde o slovo zajímavé svými osudy i nám Čechům a o výklad podaný v knize určené studující mládeži slovenské i české; aby nebylo nedorozumění, přidáváme, že dr. Menšík náš odchylný výklad uznává za správný a sám projevil přání, aby byl v NŘ. uveřejněn.

R. 1865 byla otevřena bývalá městská střední škola v Praze na Malé straně; byla počata primou, k ní pak každým rokem přibývaly třídy vyšší, až r. 1872 ústav byl doplněn oktávou. Učitelský sbor ovšem rostl s ústavem; tak se stalo, že prof. Martin Pokorný (pozdější ředitel ústavu), matematik a fysik, učil v primě i přírodopisu a němčině. Tehdejší primánek má v živé upomínce, jak prof. Pokorný suchou systematiku a pouhé popisy zvířat oživoval obrázky z jejich života a jinými věcmi jich se týkajícími. Tak na př., když došlo na španělskou mouchu (Lytta vesicatoria), pověděl, že výtažek z tohoto brouka je podstatnou částí náplastí, které zpryšťují kůži, působí, že na ní vyskakují puchýře. Pověděl malým latinářům také, že puchýř se jmenuje po latinsku vêsîca, taková náplast i španělská moucha sama že se proto jmenuje vesicator (zpryšťovač), a přidal, že místo toho lidé obyčejně říkají *fyzikátor;* snad prý si to pletou s panem fyzikusem.*) Španělská moucha tenkrát nebyla zvíře tak vzácné jako dnes; mívali je i lepší materialisté v skleněných nádobách na prodej a náplasti z nich se

*) Vypravoval také, jak v Král. Hradci, jeho rodišti, komusi říkali Fyzikátor, protože fyzikátorů, jež mu někdo na něco poradil, místo v podobě náplasti zevně požil vnitřně. To zapisujeme jako příklad, až někdy budeme vykládati nějaké podobně divné příjmení.

dělávaly i po domácku; a říkalo se o nich a o výrobcích podobných (na př. o obkladcích hořčičných), že »táhnou, vytahují«.

R. 1928 četl primánek z r. 1865—66 v Lipovianské maši (15 n.), jakou prítažnosť má měsíc vůbec a na zamilované zvlášť. »Týchto rád von (ven) *vyťahuje* do tajného, čarovného svojho svetla, *ťahá* do hája, kde slávik peje, ta (tam), kde červenooká červienočka (červenka) milú pozdnú melódiu mesiačku žaluje, *ťahá* von, *ťahá,* a preto, že *ťahá,* nazvali mesiac niektorí, iste nie zaľúbení žartovníci *vizikátorom* zaľúbencóv«. Podiví se čtenář, že bývalý primánek v tom nebeském vizikátoru, o němž spisovatel lékař vypravuje, jak vytahuje, tahá, tahá zamilované do háje, poznal bratra pozemského českého fyzikátora a že v tom Zechenterově výlevu viděl doktorský vtip? Pro jistotu se ještě podíval do Kotta a tam 1, 368 našel článeček: »*Fisikator, u,* m., v obec. mluvě m. vesicator, u, m., z lat., přílep zpryšťovací. Rk.« (= Rank). V Menšíkově slovníčku našel pak výklad »*vizikátor* (lat.) inspektor, dozorce« (visitator), ale, jak jsme již řekli, dr. Menšík sám, jejž náhoda neuvedla na stopu podle všeho pravou, svého výkladu se vzdává.

Rozdíl mezi č. tvarem *fyzikátor* a Zechenterovým *vizikátor* lze vyložiti dvojím způsobem. Naše *f* je ovšem nepůvodní a vzniklo asi lidovou etymologií, jež spojovala lat. *vesicator* s lékařským titulem physicus, fyzikus. Snad pomáhala i okolnost, že Němci písmeno *v* v cizích slovech časem vyslovují *f* (na př. ein brafer Mann, Nerfenfieber, nerfös; i Feranda m. Veranda jsme slyšeli). Tvar *vizikátor,* zakládá-li se na skutečné lidové výslovnosti, měl by správnější *v;* ale jest také možno, že *v* m. našeho a snad i slovenského *f* je oprava Zechenterova, jenž správné znění *vesicator* jistě znal. Z.

SV. MIKULÁŠ.

Došel nás dotaz, mají-li se pokládati vlastní jména za obecná, označují-li se jimi výroční dny, a má-li se psáti »je (sv.) *Mikuláše,* po (sv.) *Mikuláši*« a p. či »(sv.) *mikuláše*« atd.? Předně jsou to výroční *dny,* lišící se ode všech ostatních, ne výroční skupiny dnů jako *vánoce, velikonoce, masopust* a p., a jako píšeme *Nový rok, Veliký pátek, Štědrý den* a p., je správné, píšeme-li i sv. *Jana, Panny Marie, Jména Ježíš* a p. Za druhé, říkáme-li »dnes je sv. Mikuláše«, je to jen zkrácený tvar původního »*den* sv. Mikuláše«; naši předkové označovali dny často velmi důkladně (na př. Sixt z Ottersdorfu píše »22. dne měsíce července, t. j. v pátek na den sv. Maří Majdaleny«), a je stopou bývalého tvaru, objevuje-li se

v pojmenování výročního dne m. 1. p. obyčejně 2. p. (je, blíží se sv. Mikuláše). Francouzi píší na př. *la* (člen ž. r., protože pův. následovalo *fête* ‚svátek') *Saint-Jean, la Sainte-Anne* (jméno, jako v takových výrazech často, bez předl. *de* označující 2. p.), tedy píší i slovo *Saint(e)-* velikým písmenem (protože se jménem světcovým tvoří jediné slovo), a divně by se dívali, kdyby jim někdo radil, aby psali *la saint-jean* a p. Má-li někdo pochybnosti, nemělo-li by se psáti, že pernikář má ve výkladní skříni *sv. Mikuláš* (nebo snad *mikuláš*), protože jeho výrobek je neživotný, je to podle našeho soudu doklad mluvnického šosáctví, o jakém jsme se zmínili 12, 208; to bychom také měli raditi přespolnímu krajanu, aby se šel podívat na Šalounův Hus (či hus?) na Staroměstském náměstí, nebo říkati, jak nám malíř vymaloval podle staré fotografie nebožtík dědeček, že je jako živý. Ostatně perníkovému Mikuláši nikdo ani neříká *svatý* Mikuláš, jako tak neříkáme klukovi, který v mámině sukni s papírovou mitrou na hlavě a s koudelí na bradě *dělá* Mikuláše (leda že bychom v dítěti chtěli živiti plnou ilusi); náš lid dobře cítí, to že jsou věci od pojmů náboženských již příliš vzdálené. Ale cítíme souvislost se jménem sv. Mikuláše a proto píšeme velké písmeno. Takové souvislosti necítíme, zapalujeme-li o vánocích *františka*, a píšeme tedy písmeno malé; je to však slovo hláskově totéž se jménem osobním, a proto mu dáváme životný tvar 4. p. (ale v souhlase s tvary jmen místních jsme v Praze říkávali, že jdeme *na František* nebo že jsme *z Františku*). To snad také vzbudí nelibost některého oprávce jazyka a dočteme se, že bychom měli zapalovati františek, nebo říkati, že letos leckdo měl v zimě hejl na nose. Inu, jsme národ filologů (aspoň se tak říkávalo). Ale neměli bychom zapomínati, že lidská mluva je plna duševních asociací, neměli bychom se snažiti, abychom z člověka s tělem a duší udělali mrtvý stroj, mluvícího a píšícího robota.

ČOKL.

V lit. příl. »Nár. l.« jsme četli 25. list. 1928 Ypsilonův-Herrmannův obrázek z psího života »Takový byl Čokl«. Herrmanna odjakživa zajímá původ méně známých slov, jež se mu namanou; tak také by byl rád vyložil jméno Čokl, ale píše: »Nepodařilo se mi vypátrati, z jakého asi jazyka slovo to pochází. Nenašel jsem ho v žádném slovníce. Ještě nejspíše se podobá, že by mohlo býti z cikánštiny. Ale ani s cikány jsem se o tom nemohl dohovořiti.« Na dobrou stopu však podle našeho zdání ukazuje jeho vlastní poznámka: »Zdálo by se, že již pojmenování Čokl jest jakási

zdrobnělina.« Šli jsme po této stopě — vlastně již dávno před tím, než ji naznačil Herrmann — a došli jsme tak poznání, že jméno Čokl je původu velmi starého a že jeho osudy, rozumíme-li jim dobře, jsou dosti zajímavé a zejména po stránce významové dosti poučné.

Sotva to může býti co jiného, než právě zdrobnělina; čtli jsme na př. kdesi příjmení *Frkl* (z toho by mohlo býti příjmení Frk, jako na př. Vozáb, Vyklouz z *ozábl, vyklouzl,* srv. 9, 100), ale kdežto zde najdeme výklad v slovese frknouti, frkati, *čok-* nic není. A zdrobňovací přípona *-l* není česká. Známe ji z němčiny, a dostala se z ní v některých slovech (zpravidla v tvaru *-le*) i k nám; jejím prameništěm pro nás je Vídeň, kde v důvěrném hovoru domácím, zvláště pak v hovoru s dětmi a *se psy* jí je plno (vídeňské *-l* souvisí se spisovným *-lein*; někdy se mění v *-rl,* kde *r* pochází ze slov, v nichž je tato hláska již v tvaru nezdrobnělém). Vídeňák říká na př. Kleidl (šatečky), Stieferl (botička), Zeugl (pěkný vůz ku projížďce, Zeug), Hutl nebo Hütl, Hüterl (klobouček), Giletl (vestička), Häusl (domeček; u nás zdomácnělo s významem toho, čemu naši předkové říkali chyžka), Vaterl, Mutterl nebo Mütterl (matička nebo stará žena vůbec). Vídeňský pes ví z hovoru dospělých, že Herrl je jeho pán, Frauerl jeho paní, Seppl nebo Sepperl, Tonerl, Annerl nebo Nannerl atd. členové rodiny Josef, Toník nebo Tonička, Anna; ví, že Zuckerl je kousek cukru, na nějž čeká (odtud naše cukrle, cukrátko), zná své jméno dachsl (z Dachshund, ‚jezevčík'), Wald (Waldmann) atd. Strakatému zvířeti říkají Němci Scheck m. r., Schecke ž. r.; říká se tak nejčastěji koni, také na př. krávě, ale Vídeňák říká Scheckl psu strakáči, anebo, zapomene-li, co to slovo vlastně znamená, třebas i psu nestrakatému (zrovna tak, jako po našich návsích a ulicích běhají i Voříšková nebo Voříškové, v jejichž srsti není chloupku ořechové barvy). Z Vídně přešlo podobných slov mnoho i do Prahy a jiných našich měst, a v dobách, kdy ještě v Praze hausmistr na konku fatrlovi štábrlí pucovával kérok (Gehrock, kabát), i do českého hovoru (v některých domácnostech podnes mají šamrli, štokrle = Stocktisch, nízký stolek na př. na umývání nádobí, a p.); nějakého toho Taksla nebo Valdla můžeme i dnes potkati na pražské ulici. Čokl je psí jméno především městské, na vsích je najdeme jen zřídka a patrně jako stopu panského, městského vlivu; koncovka jeho i jeho kořen je nečeský, cizí slova a zvláště jména vlastní, lidská i zvířecí, při přechodu do jazyka jiného se ráda zvukem měnívají a komolí, a tak se nám tedy zdá, že náš městský Čokl je vlastně vídeňský a staropražský Scheckl. Aspoň se po jiném původu marně ohlížíme.

Ale něm. *Scheck, Schecke* (i se starším příd. jm. *schecke,* dnes *scheckig* ‚strakatý‘) je samo slovo ne docela jasné. Podle Weigandova slovníku je jeho pramenem franc. *échec* (šach ve hře v šachy, pak také kritická situace vůbec), *échecs* (= šachy); nesmíme při tom zapomínati na šachovnici se střídajícími se bílými a černými poli. Je-li tento výklad správný (Weigand sám přidává »jak se zdá«), má náš Čokl, vídeňský Scheckl po jméně velmi staré a vznešené příbuzenstvo. Je známo, že hra v šachy, a co k ní patří, má jméno od pers. *šáh* (= král; ten v ní sice sám mnoho obyčejně nepořídí, ale osud trůnu bývá osudem říše), to pak je jen pozdější tvar stpers. slova chšâjathija; takový chšâjathija byl na př. perský král Darius, čili jak sám si říkal, Dârajavauš. A nějak příbuzné slovo je také stind. kšatrijah (příslušník kasty královské nebo sám král). Šach mat na př., pers. šáh mát, by v jaz. stpers. znělo chšajathija marta (král mrtev). *)

Zvěčnělý Ertl k tomuto výkladu připojil (v listě ze dne 28. list. 1928) výklad jiný. »Já jsem nosil v hlavě, že ten čokl je *Džok*. Psí jméno Džok jsem znal totiž z Havlíčkových Elegií:

Ale *Džok,* můj černý buldog,
ten je grobián,
na »habeas corpus« tuze zvyklý —
on je *Angličan.*

Angl. džok by se bylo mohlo v něm. výslovnosti (media v tenuis) se zdrobňovacím *-el* (jako mopsl, taksl, amorl a p.) změnit velmi snadno v čokl.

Bylo-li to džok jméno dávané s oblibou *buldokům,* vysvětlovalo by se tím také, proč se čokl neříká nikdy většímu psovi, a proč je čokl obyčejně pes, kterému se nechce dělat kompliment.

Co by bylo angl. džok, ovšem nevím. Podle malého vydání oxfordského slovníku je Jock skotská forma za Jack. Byl by to tedy »Kubík«.

---

*) V Čechách byla hra v šachy brzy známa; máme dokonce Kniežky o hře šachové v rukopise z doby ok. r. 1400 pocházející snad od Tomáše ze Štítného, v níž se způsobem mravoučným srovnávají úkoly rozličných stavů lidských s šachovými figurkami. Z nich víme na př., že se všem šachovým figurkám u nás říkalo *šachy*. Odtud snad pochází i slovo *šašek,* jež se jako příjmení objevuje již v 15. stol. a nabylo svého významu buď od rozmanitých pohybů a skoků šachových figurek (Sborn. fil. 6, 99) anebo (podle mínění prof. Flajšhanse, před lety ústně projeveného) od šachovaného obleku šašků. V slovenštině se šachům říká ob. zdrobnělým slovem *šašky* n. *šášky;* náš šašek je slovenský *šašok* (2. p. šaška) nebo tvarem známým zejména z domáckých obměn křticích jmen také *šašo* n. *šaško.*

Předkládáme čtenářům výklady oba. Snad nám některý z nich ukáže pravou cestu. Z.

KAVIÁR, SLOVO ZNÁMÉ STARÝM ČECHŮM.

Do slovníka řeči staročeské přibývá název známé rybí pochoutky. V odpolední »Nár. politice«, 1929, dne 22. března uveřejňuje Zdena Hochová-Brožíková v článku »Kaviár, staročeská krmě libá«, doklady, že Čechové znali kaviár již ve století XVI. Oldřich Prefát z Vlkanova v knize Cesta z Prahy do Palestiny, 1563, v kapitole 6 zaznamenává o jídle na lodi, že jim patron lodi dával »i to, jež slove vlašsky caviaro, praví, že jsou z vyziny jikry, a jest věc černá co kolomast a slaná«. Na svatbě Viléma z Rožmberka roku 1578 podle kronikáře V. Březana snědli plné čtyři bečky kaviáru. Stolní řád Petra ze Švamberka r. 1616 uvádí zákusky po večeři: sardelky, austrie (ústřice) a kaviár. Tomáš Jordan z Klauznburku v Knize o vodách hojitedlných (Olomouc, 1580) píše o kaviáru upraveném z jesetra a zvaném chybným překladem z latinského názvu ryby (sturio, stirion), »jikry štírové«: »Ať mlčím o jikrách štírových, ryby tak řečené, s solí a olejem přistrojených, kterýmž Vlaši caviari říkají.« Kaviár se ve století 17. a 18. nazývá zpravidla počeštěným jménem »štírové jikry« a prodávali jej jako sardinky a sardelky neboli »salblinky«. Č. Zíbrt.

ROZLUČUJÍ SE MANŽELÉ...

(Laskavostí čtenáře NŘ. dostalo se nám opisu důvodů z rozhodnutí krajského soudu o rozluce manželství. Krajský soud, který toto rozhodnutí vydal, je v Čechách a v městě i kraji českém, ovšem s dosti četnou menšinou německou. Rozloučení manželé prý těm důvodům nerozumějí; snad jimi přijdeme vhod manželům, kteří se k rozluce chystají a kterým by nebylo na škodu předem se obeznámiti s jemnostmi rozlukového úředního slohu.)

Z toho dle celého stavu jest zřejmo, že rozpor mezi manžely stal se trvalým.

Neshody vznikaly prohy povahovými a myšleními, zejména názory o manželství, přípravnou výchovou, jakož i jednáním a ostatními poměry závažně spolupůsobicími.

Dobré i zdokonalostní vztahy pospolité uvzájemní tradičně i novostněje ujednotňující, nebyly v čas úplněji zhodnoceny neporozuměním, lhostejností, odcizením zaujatým znepřátelením.

Není tu vážně opravdového, zjasňujícího vcítění a ryze důvěřejšího vžívání i sobitého soutvoření, čímž rozumné samostatného úsilí vůle upravovalo by se soužití řádné a prostě spokojené.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Úhor. Kritická revue literatury pro mládež. Vydává Masarykův lidovýchovný ústav (sekce literárního odboru »Přátelé literatury pro mládež«). Řídí V. F. Suk za pomoci Dom. Filipa a A. Rambouska. Roč. XVII. (1929), čís. 1.

Když před šestnácti lety zakládal nedávno zemřelý insp. Ot. Svoboda nadepsaný list, stanovil mu takový úkol: aby na půdě dosud skoro ladem ležící pluhem hluboko zabírajícím (abychom užili slov Turgeněvových) vzdělával půdu, která by pak vydala bohatý plod, povznesení literatury pro mládež na výši umění. Česká literatura pro mládež až téměř do konce XIX. století neměla totiž vůbec s literárním uměním skoro nic společného; plody, které vydávala — vzpomeňme jen namátkou jmen Doucha, Vinařický, Sokol —, byly sice užitečné, sloužily podle schopností svých autorů účelům výchovným a didaktickým, ale opravdové literární umění bylo jich na hony vzdáleno. Teprve od počátku XX. století se začíná vážněji pracovati i na tomto poli a vznikají díla, která snesou i přísnější umělecké měřítko. A je-li dnes stav naší literatury pro mládež takový, že snese srovnání s pracemi i nejvyspělejších evropských národů na tomto poli, má v tom jistě lví podíl Úhor, jenž svými články, diskusemi, kritikami atd. tříbil názory a razil cestu novým myšlenkám; Úhor pracoval houževnatě a vytrvale k tomu, aby kniha pro mládež nesloužila jen účelům výchovným (tedy i didaktickým), ale aby byla (a to především) dílem uměleckým: nejen užitek, ale i krása. To po stránce literární, slovesné. Ale kniha pro mládež má jako umělecké dílo působiti k umělecké výchově po všech stránkách, nejen literární; i pracuje Úhor k povznesení též ostatních stránek publikací pro mládež, aby i jejich zevnějšek, ilustrace, grafická úprava, tisk, výzdoba i vazba, byla dílem ne řemeslným, ale i uměleckým, aby celá kniha, po všech stránkách působila jako dokonalé dílo umělecké, aby všechny její stránky měly ochrannou známku: umění. A práce Úhoru nebyla ani v té příčině marná, užitek přinesla a přináší.

Jen jedné stránce literatury pro mládež — a to jistě ne poslední — nevěnoval Úhor dosud s dostatek pozornosti: stránce

jazykové, a proto jeho žeň na tomto poli je jistě nejchudší. Ne snad že by si byl Úhor vůbec nevšímal jazyka publikací svého oboru, ale jeho pozornost nebyla dostatečná; byla jen nahodilá a hodně diletantská. Je to viděti i z čísla, jež dalo podnět k našemu dnešnímu posudku. V tomto čísle se referuje o spoustě knih, časopisů a jiných publikací pro mládež, ale v celém čísle — a jistě není jejich jazyk bezvadný! — nenajdete o jejich jazykové stránce snad ani zmínky, ač se tu bedlivě uvažuje o všem možném: o výchovné (i didaktické) hodnotě spisů, o jejich ilustracích, o grafické úpravě, o výzdobě, snad i o vazbě — zkrátka o všem se čtenář doví a poučí, ale o jejich jazyku ani slova. Patrně proto, že redakce se domnívá, že po té stránce je vše v pořádku. Víme dobře, že měsíčník, který má přihlížet ke všem stránkám knih pro mládež jako uměleckých děl, nemůže jedné jeho stránce (jazykové) věnovat obzvláštní pozornost — není to také jediným jeho úkolem; víme také dobře, že především musí míti na zřeteli požadavky literární (umělecké) a výchovné —, ale že tak důležitá stránka knihy pro mládež, jako je její stránka formální, stránka jazykové čistoty a správnosti, téměř úplně se pomíjí, je, myslím, věc neodpustitelná. Maně napadají člověka slova vzácného Čecha, prof. Josefa Krále: »Co je do sebe lepšího nápoje, podávaného v hnusné nádobě, co do sebe krásnější básně, zohyžděné šerednými jazykovými chybami?« (NŘ. I, 135.)

Ale nebudeme se tomu diviti, přečteme-li si — a nemusíme číst ani příliš pozorně — 1. číslo letošního ročníku Úhoru. Dojem, který máte z tohoto — opakuji: ne příliš pozorného — čtení, je ten, že list, jehož zásadou je, že »pro mládež jen věci nejlepší jsou dosti dobré«, jazykové správnosti sám nedbá. Alespoň takové péče nikde v Úhoru nevidíte.

Neuvidíte ji hned v jeho pravopise, který se často zbytečně odchyluje od »Pravidel«. Úhor píše na př. Malá Strana (10, čtvrt pražská) místo Malá strana, Husité 12 m. husité, *O*kresní osvětový sbor 24 m. okresní o. s. (neboť je to název úřadu jako okresní soud, okresní hejtmanství, okresní školní výbor), škola u *T*ržnice (24) m. u tržnice (ten předložkový výraz není názvem té školy, ta škola je skutečně u [vinohradské] tržnice), v zemi moravskoslezské (16), m. Moravskoslezské (podle posledního zákona o politické správě je to země jediná, jednotná, a přívlastek Moravskoslezská, zrovna tak jako [země] Česká, Slovenská a Podkarpatoruská je jejím názvem, vlastním jménem; srovnej i: republika Československá!). Nesprávná kvantita se objevuje u slov: rozjitří se (2, spr. rozjítří), ocitám (4, spr. ocítám), ocitly (5, spr. octly), vzdělavací (16, spr. vzdělávací), pérokresby (9, l. pero-

kresby). Příslovečné spřežky píšeme — jako jména a slova cizí —, jak nařizují Pravidla, tedy: na konec, ne nakonec (15); porůznu, ne po různu (20); zato, ne za to (9); kupředu, ne ku předu (6); jako by oživli, ne jakoby (12). Pravidla o vokalisaci předložek se v Úhoru nedbá a píše se: ve svých počátcích (7), ve svých poznámkách (8) m. v svých, ve svém »Ráji« (8), ve svém článku (18) m. v svém.

Nejhorší a nejtěžší jsou však chyby z oboru skladby, fraseologie a slovníku, to jest správného užívání náležitých vazeb, rčení a slov, jichž smysl textu žádá, protože v nich se jeví jazyková svéráznost, duch jazyka. Uvedeme je tu tak, jak jsme si je při čtení listu poznamenali. Snad všecky ty chyby čteme denně v novinách, časopisech, knihách původních i předložených, tisíckráte byly už vytýkány, ale objevují se opět a opět.

Úhor vzpomíná na obálce a na str. 1, 22, 23 sedmdesátin Vilmy Sokolové, nakladatele Jana Laichtra a Franty Župana; patrně neví, že pětiny, desítiny, padesátiny a tedy i sedmdesátiny jsou zlomky a že měl správně napsati: sedmdesáté narozeniny n. sedmdesáté výročí svého narození. Na obálce se redakce utěšuje, že nakladatel jí nemůže zazlívati, a O. Pospíšil píše: Nezazlívám mu toho ani dnes (6), ačkoliv Pravidla (145) poučují, že místo zazlívati říkáme správně míti za zlé. (O. Pospíšil měl tedy napsati: Nemám mu to [ne toho] ani dnes za zlé.) Že básníci nemají práva mrzačit jazyk, napsal dávno už, tuším, Josef Král; není tedy v pořádku, užije-li »básník« Spilka příslovce zdůla (2), jehož jistě nikdy neslyšel, jako jsme ho neslyšeli my. (Pravidla 146 znají jen zdola a zdůly.) Že moravismus tož do normální spisovné řeči nepatří, mohl se týž básník — nevěděl-li to — dočísti nedávno v NŘ. XII, 233; nevěděl-li to však on, měla to vědět redakce, a čtenář se nemusil kochat takovouto krásou: A tož začli (!, Pr. 141) zdola (2). Myslí-li laskavý čtenář, že kdysi oblíbený coček dnes nadobro vymizel, je na omylu; výše jmenovaný básník veršem »Stát co nakladatel« (2) ho o tom přesvědčuje. Na 6. stránce setkáváme se také se slovesem zapůsobiti, v poslední době hojně užívaným, ale neoprávněným: (Školské reformy) zapůsobily i na vývoj dětské knihy. Také příslovce přirozeně (m. správ. ovšem, arci) těší se nezasloužené oblibě (7). Za nepostrádatelný výběr (9) a nepostrádatelnou příručku (13) říkáme správně nezbytný výběr, nezbytná příručka. Píše-li (10) p. prof. Suk: autorovy fantasie vznikly určitě v letech . . ., je vidět, že mu není znám pravý význam slova určitě, protože ho nesprávně užil m. adv. najisto. Prav. 106 poučují, že se česky píše sloha, nikoli sloka; Úhor (10) proti tomu píše: pohádka končí veršovou slokou a (14) vypra-

vování v slokách čtyřveršových. Jedna autorka prý chtěla čehosi »docíliti« m. dosáhnouti (11). Že se slova řada užívá v některých rčeních a vazbách nesprávně, bylo vytýkáno mnohokráte; ale Úhor přece (19 a 13) píše: má se voliti v prvé řadě (spr. především) dobrá česká kniha a z celé řady překladů (m. z mnoha překladů). Požadavku, opakovati předložku ve spojení ten všechen (o tom o všem, pro to pro vše, přes to přese všecko, z toho ze všeho...), redakce Úhoru nedbá: od toho všeho (6). (Že toto opakování předložky bývalo i v jiných spojeních, poučuje nás i Zdrávas [pros za nás za hříšné] i lidová poesie [A tu lístek s javora pad na nás na oba — Erben].) Jiné obecně známé chyby jsou: nejedná se o popření 15 (spr. nejde, neběží o...); že by (knihovny) svému úkolu nedostály 18 (spr. svému úkolu nevyhověly); musíme na (těch věcech) pracovati 18 (spr. pracovati o těch věcech); proč být nespravedlivý vůči jiným? 19 (spr. k jiným); jsou zodpovědni za to 20 (l. odpovědni); autor vrcholí svůj článek v obhajobě povídek 20 (Prav. 59: obhajoba, chybně m. obhájení, hájení, [obrana]); na úkor knih o přírodě 20 (spr. na újmu; na úkor = na pokoření, na postupu, na posměch — na újmu = na škodu); co má vliv na zlepšené čtení (21, spr. na zlepšení čtení); dlužno upozorniti (24, rus., spr. nutno, třeba upozorniti); že vychovatel neopomenul využíti 24 (Prav. 64: opominouti, z pominouti, srov. pomíjeti, tedy nikoliv opomenouti!); Němci a Švýcaři projevovali zájem o naše hry, jichž množství je udivovalo 22 (spr. jejichž množství se divili); atd., atd. Ukázka nesprávného slovosledu: Při tom nikde není opomenut (!) výklad mládeži nesrozumitelných slov 12/13 (spr. výklad slov mládeži nesrozumitelných). (Vzpomínáme při té příležitosti na dva nádherné příklady podobného slovosledu, jež jsme nedávno čtli: 1. S radostí nasytili jsme hladem a zimou (!) chvějícího se drotárka. — Může rozumný člověk uvěřiti, že někdo se nasytí hladem a zimou? 2. [Dva hoši] přikryli se rukama (!) nahrabaným jehličím a listím. — To se asi moc nezahřáli, povzdychne si soucitný čtenář. — Aby nás někdo nepodezíral, že jsme si tyto dvě věty sami udělali, oznamujeme svůj pramen: 1. Novák - Jirásek, Česká mluvnice a cvičebnice pro učitelské ústavy, str. 26, a 2. poslední číslo Věstníku pedagogického.)

I tiskových omylů je v Úhoru spousta. Uvedeme jen některé: literaturu 6 m. literatura, Kosmieké 9 m. Kosmické, Čelakovské »Ohlasy« m. Čelakovského t., Karafiátoví 10 m. Karafiátovi, vyyší 10 m. vyšší, prodchnut 13 m. prodchnuto (t. j. dílo), kazomluvy 14 m. kazimluvy, nejmladšl 17 m. nejmladší, děstké 17 m. dětské, přivfěleny 17 m. přivtěleny, připadu 18 m. případu, přirodě

20 m. přírodě, vkládá m. skládá a dětskýcn m. dětských t., pařádaný 22 m. pořádaný, zíatou 24 m. zlatou, atd. (Sem bychom zařadili i zkrátky Drem. 7, Dra. 16; dra. 22; píší-li se se skloňovací koncovkou, neděláme za nimi tečky, Prav. XXXVII; ostatně i skloňovací koncovka je tu zbytečná.) Z těchto několika ukázek je viděti, že také korektor Úhoru nedělal svoji práci nejpečlivěji.

Není naším úkolem zkoumati text Úhoru po stránce věcné správnosti. Že by bylo lze i v té příčině lecco vytknouti, vidí čtenář na str. 16, kde se mezi našimi (t. j. českými) velikány ocítá i Tolstoj, na str. 19, kde Václav Špaček je překřtěn snad na K(arla), na str. 23, kde knižnice St. Klímy »Žatva« je nazývána »Naše žatva«, atd. Redakce Úhoru oznamuje svému čtenářstvu též zastavení Kohoutka, komunistického časopisu pro děti, a dodává: »Stalo se to na návrh referenta tiskového odboru ministerstva spravedlnosti Dra. Jos. Zdenky, který zemřel náhle dne 30. prosince m. r.« Zpráva o tom, že Kohoutek byl zastaven, má jistě pro čtenáře Úhoru význam, ale nad podrobností, na čí návrh se to stalo a jak Pánbůh toho navrhovatele potrestal — že totiž brzo náhle zemřel —, kroutí soudný čtenář hlavou. A což ty rýmy ve veršovaném feuilletonu!

Nakladatel Voleský
neusychá bolestí,
že by neměl odbyt.
Má knih plné chodby.

Má dcerunku zlatou,
t a pracuje s tátou.
Tiše, malí, fšá!
Ona umí psát!

Jak se laskavý čtenář ze záhlaví našeho posudku dočetl, řídí Úhor pp. prof. Suk, prof. Filip a řed. Rambousek. Všichni tři pánové jsou autory knih pro mládež — a ne špatných —, všichni tři jsou učitelé a — nemýlíme-li se — češtináři. Jak si vysvětliti takové množství a takových chyb v listě, jejž řídí? Jenom tím, že formální, jazyková stránka našich knih, časopisů a jiných tiskovin se nedoceňuje, že se jí nevěnuje ani zdaleka tolik péče jako všude jinde.

Citovali jsme svrchu, na počátku svého posudku, Josefa Krále. Bude snad s prospěchem pro redakci Úhoru, zakončíme-li svůj referát dalšími citáty. Těmito:

1. Jazyk jest nejdražší dědictví po předcích u každého národa, přední význak národnosti. (Fr. Bílý.)

2. Nač se nám naši buditelé starali o zachování našeho ryzího jazyka, když jej teď tak nešetrně kazíme? (Jan Gebauer.)
3. Prohřešovati se proti správnosti mateřské mluvy je veliká nevážnost k ní a k celému národu. (Jos. Král.)

Aug. Jar. Doležal.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii a literaturu (XV, 1 a 2) zahajuje Janko V. řadu svých příspěvků k českému slovníku etymologickému. Čtvrtou řadu zatím přerušil, ale slibuje, že v ní bude pokračovati a dokončí zbývající hesla s *a*. Nejprve vykládá slovo *šprým(ař)*. Třeba vycházeti od slova šprýméř ze 16. stol., Spaszvogel; šprýméř jest z něm. springer (Gaukler). Obtíže působí poněkud změna palatální nosovky ng v m. — *Skočdopole* souvisí s ital. saltar in campo a něm. ins Feld springen, stejně jako něm. jméno Springinsfeld (žertovné pojmenování lancknechtů, pak z toho jméno vlastní). Slovo pole má tu význam bitvy, a původní význam je tedy člověk odvážný. Teprve později v ovzduší řemeslnickém dostalo slovo skočdopole význam člověka veselého, lehkovážného. — *Šuměti, šumný, šumiti, šumař* atp. mají základů několik. Z prvního, psl. (stsl. šum̑), je čes. šuměti (sonare), které souvisí s něm. summen. V češtině jsou toho původu jistě *šoumati* (o větru), *šiměti, šumanice, šumot, šumoliti, šumotavý* a *šimot*. Šumava, která je asi starší než Bavorský les, předpokládá, že i v češtině bylo šuma = les jako v jihoslov. Druhou skupinu tvoří mor. a slc. *šumný* = hezký, jež souvisí s pol. szumny = 1. pyšný, 2. líbezný. Třetí základ je něm. schaum = pěna. Sem patří čes. stč. *šum* (na víně), *šum* (měsíčný = čmýra), *meršán* (Meerschaum), *šumiti* (pěniti), *šumovati, šumivý* (víno), *šumovačka* (Schaumlöffel). Z oboru kuchařského sem patří: *šumina* (nápoj z vařeného mléka), *šumovka* (jitrnicová polévka) a j. Tato skupina se základním významem pěna je spjata podružným významem hučení (šumicí prášek) se skupinou první: šum = sonitus. Čes. šum = bídné, písčité pole má význam pejorativní ve shodě s významem něm. Schaum = nečistá pěna.

U slov *ošuměti, ošumělý* přijímá Janko Zubatého výklad z Naší řeči (XII, 97—103), podle něhož ošuměti znamená původně pozbýti listů a tím krásy, a pak otrhanost, ošumělost vůbec. Slova další, *ošumiti, ošumovati* (se), *šuměti* atd., jež vesměs vyjadřují otrhanost, vyjímá Janko na rozdíl od Zubatého ze souvislosti s ošuměti a předpokládá pro ně původ cizí, připouštěje nanejvýš kontaminaci s domácími prvky (ošuměti). Janko k těmto slovům přidává ještě mnoho jiných (*ošoumati* si obuv = otrhati; *šumil* = švindléř; *šimek* = šejdíř; *šumeliti* kabát = obnoviti — změtením s chumeliti; *šumař* = tulák, os. jm. *Šumpela* a míst. jm. *Šumplice*). Německý základ pro všecka

tato slova je sloveso *schûmen* (na moři loupiti, pak loupiti vůbec, toulati se a při tom žebrati nebo toulati se vůbec), subst. *schûmer,* z něhož je český *šumař* — český tulák totiž při žebrání hrál na skřipky. Snad s těmito jmény souvisí i přijmení *Šuma, Čuma,* nejsou-li od šum a čuměti.

Poslední skupinu tvoří slova s -pl-. Souhláska p, jež by se byla mohla vyvinouti spontánně, má podle Janka původ v něm. subst. *Schlumpe,* demin. *Schumpel* = špatná, nepořádná ženská, a souvisí také se slovesem *schumpen, schumpeln* (nohy za sebou vláčeti, kolébati, pak podváděti). Čes. *cumploch,* které sem patří, vzniklo z něm. *Zumpe* (= nepořádná žena) a upravilo se podle významem příbuzného *Sumpfloch* (= žumpa).

Změtením vznikla slova: *šumořiti* = rumorieren (m. rumořiti podle šum-) a *šumrněti* m. čubrněti také podle šum-.

Stč. *šavrnach* = italské víno kalské (od města Cales v Kampanii) je z něm. schabernack = 1. viniční statek nad středním Rýnem, 2. silné italské víno, 3. žert, šašky. Slc. *šavrnoch* (nadávka volovi) z Hviezdoslava znamená ošemetníka. Snad je toho původu i příjmení Schäferna a podle přesvědčivého Jankova výkladu i slovo *šibřinky.* Mohlo by se, zdá se, vystačiti s výkladem ze zvukodobného *švířiti* (schwirren), *šviřík, šviřink, šviřinkati,* ale starší tvar *šebřinci, šebřinky* ukazuje k něm. *schabernack,* přehl. *šäbirnek.* Význam slova šibřinky 1. žerty, šašky, 2. podvod, šizení, 3. od r. 1865 veselé sokolské slavnosti s tímto výkladem souhlasí.

Slc. *šarvak* a čes. *šarvátka* není slovo jedno, jak se za to mělo, nýbrž jsou to slova dvě. *Šarvak* je z něm. *scharwerk* = práce povinná, robota, pak hluk, zmatek, nepokoj. Význam slova slc. je týž. Šarvátka je z něm. *scharwacht* = hlídka, pak hluk, který nastane po srážce hlídky s nepřítelem, Původní význam je trhati, vytrhávati, lámati, od něhož k hryzání červů a šarvátka byly příčinou, že se obě slova pokládala u Lindeho i Jungmanna za etymologicky příbuzná.

Čes. *roup* (míti roupy) = červ (škrkavka, střeček) nesouvisí s něm. »*Raupe*« = housenka, nýbrž spolu s příbuznými slovy *rupati, rupnouti, urputný, rýpati* patří k ide. kořeni *reup-,* od něhož je také lat. rumpere. Původní význam je trhati, vytrhávati, lámati, od něhož k hryzání červů není daleko. Rčení *míti roupy v hlavě* je neslovanské a souvisí s něm. dial. raupen = komické nápady.

V poznámce k výkladu slova šavrnach u Klareta vykládá Janko ještě zajímavé slovo: *Kestrank* = hustý jakýs nápoj z něm. *gerstentrank.*

»P e r l a a p e r l e. Abyste nebyli dlouho na rozpacích nad tímto nadpisem, řeknu vám krátce, že je to veliký rozdíl, perly a perle. Slovem ‚perly' rozumějí se perly pravé, kdežto ‚perle' jsou perly (!) nepravé, imitované, skleněné«. Tak zní začátek zajímavého feuilletonu Jar. Veselého o výrobě těch nepravých perel (tedy perlí?) v Nár. I. 5. 1. 1929. Až posud jsme myslívali, že starý český a v mluvě spisovné obvyklý tvar je *perla* (z lidového slova

v středověké latině *perula,* jež podle jednoho výkladu by ve spis. latině znělo *pirula* a znamenalo vlastně hruštičku, podle jiného by bylo příbuzné s lat. *perna,* což m. j. znamená mušli), a že místo něho v novější době bezpochyby podle němčiny se stejným významem se říká také *perle* (zvl. v č. mn.). Proto se v nás ozvalo hned několik otázek. Kdo ten významový rozdíl zjistil a jak? Kdo jej zachovává? Jak se má vyjádřiti Čech, který by rád mluvil o nějaké perle — perli a neví, je-li to perla či perle? Může-li kdo býti stíhán pro pokus podvodu jen proto, že nabízí ke koupi »perlu« a je to vlastně perle? Jakými slovy se má po česku rozlišovati na př. perlový náhrdelník podle toho, je-li z perel či z perlí? Zde by konečně byla pomoc tím, kdyby se v život uvedl v tom nebo onom významu tvar *perelný, perelní,* jejž má Kott s Rankovou zkratkou; ale což chceme-li mluviti o drobných perličkách? Pravda, slovníky mají také zdrobnělinu *perlinka,* mohli bychom vytvořiti třebas i *perélku;* ale kde je moc, která by dovedla takové rozdíly jazyku vnutiti? A to ještě nemluvíme o tom, že slovo *perla* a jeho odvozeniny mohou míti i významy přenesené, že jsou i perličky potu, perlové ornamenty, perlová kořalka, pták perlička a kdo ví co všecko. Bývaly a snad posud jsou osoby, které byly přesvědčeny, že *čaj* správně se jmenuje čajem, je-li v něm rum, jinak že to je thé; někdo by si mohl vzpomenouti, že je trojí hedvábí, pravé z vláken bourcových, nepravé z jiných vláken živočišných nebo rostlinných a v posledních letech umělé z předeného skla, mohl by tyto tři druhy poděliti třemi tvary, které máme, a ustanoviti, kterému se bude říkati *hedvábí,* kterému *hedbáví* a kterému *herbábí.* Anebo by někdo jiný mohl trojím jménem slaniny, t. *slanina,* stč. pomn. *slaniny* a lidovým *špek,* rozlišiti slaninu neuzenou, uzenou a paprikovanou. Jazyk je rozumnější než tvůrcové takových rozdílů a zpravidla je prostě ignoruje. A to je osud, který asi čeká i toto nebývalé rozlišování perel a perlí.

DROBNOSTI.

BLANDA (E. B., J. K.). Toto příjmení *mohlo* by býti pův. domáckým tvarem křticího jména Blasius, které bylo v staré době u nás oblíbeno a objevuje se v rozl. domáckých obměnách (Blažej, Blažek, a dále, protože se cítilo lidovou etymologií jako příbuzné s rodinou slov *blaho-, blaze, blažiti* atd., i Bláha, Blahút, Blahúš a j.; v. na př. Tomkův registřík jmen os. k Základům míst. pr. 12 n.). *Blanda* by bylo utvořeno podle vzoru Janda atd. (13, 7). Ale u tohoto tvaru neznáme z listin podobných dokladů, jaké jsou pro tvary *Blažej, Blažek* atd., totiž že by táž osoba byla zapsána někdy jako Blasius, *blandus* (lichotivý; je na př. příjm. Lísal); byly i u nás doby, kdy se česká příjmení překládala do latiny nebo se tvořila příjmení latinská (na př. Mitis = Tichý, Crinitus = Vlasatý, Vlasák). Ale i tu by bylo třeba nějakého dokladu, který by domněnku potvrzoval. — *Banda,* jak se místy říká m. *baňka*

báňovitým nádobám plechovým, hliněným a j., patří asi také k vulgárním tvarům jako flanda, junda atd. (zhrubělá odvozenina je *bandaska).*

ČUPR. Asi tak před 40—30 lety všecko, o čem by se dnes řeklo, že to je ‚správné', bylo *čupr*. Čupr mohl býti klobouk, bota, pes, kavárna, ples, děvčata v něm, mohli tam hráti čupr polku, která se čupr tančila atd. Byla oblíbená písnička »Já jsem čupr panská« a podle ní se říkalo o každé hezčí dívce, že to je čupr panská. A filologové i nefilologové se namáhali to slovo vysvětliti; hledali příbuzenství s příd. jm. čiperný (mor. čuprný), a zase s franc. superbe a it. superbo a s čím se vším, ale vše marně. Až na Štědrý den r. 1928 jsme se dočtli výkladu v Ránu: ve vzpomínkových feuilletonech »Redakce Nár. l. před 40 lety« vypravuje red. Jos. Vejvara o tehdejším členu této redakce, dnes komerčním radovi Karlu Čuprovi, synu známého filosofa Fr. Čupra, jak chodil vždy vystrojen podle nejnovější módy a i jinak byl vzorem elegance, a jak jeho jméno se stalo pojmenováním všeho pěkného. Výklad ten zní velmi pravděpodobně, a proto jej zapisujeme na památku a pro poučenou, jaké osudy mohou míti slova; kdyby se nás však někdo chtěl ptáti, co tedy je samo příjm. Čupr, oznamujeme předem, že o tom nic jistého nevíme (mohli bychom ukazovati jen na některá slova, která sama potřebují výkladu, jako je mor. čuprný, pol. czupryna, č. čupřina, čupryna, o němž v. výklad Matzenaurův v List. fil. 7, 41, sloven. čupra, ‚čtveračivé děvče' a j.). Slovo *čupr* má také Kott v Dodatcích v díle 6., vyd. r. 1887.

DAREBA S DAREBOU (13, 25). Podle zpráv, jichž se nám dostává písemně i ústně, je toto zesilování nadávek v krajích českých velmi rozšířeno. Snad nejvíce v jižních Čechách, nejméně v Čechách středních (snad se ho zde vůbec neužívá); ale objevuje se i jinde. U Trocnova je docela obvyklé; říká se tam na př. ty vole s volem, ty pytlíku s pytlíkem, ty důro s důrou a p. Nad opilým hospodářem si ulevila jeho žena: »To prase s prasetem jedním se vožere a tady se válí« (prof. Fr. Šimek). — V Stráži n. Než. s okolím jsou pod. výrazy časté. Na př.: ty, uličnice s uličnicí; ty, darebnice s darebnicí. »Je to močhuba s močhubou, von bude vo mě roznášet takové řeči; jen ať povídá, k čemu mě naváděl, ten vochlemta s vochlemtou.« »Je to ženská zelhaná, hubatice s hubaticí.« Hosta z Nemanic vyprovázel šenkýř větou: »Všivák se všivákem, což dostávám pivo zadarmo?« Tatík sliboval synkovi: »Škodláne se škodlánem, já ti jich zvytínám, až přijdeš domů!« (p. Bohd. Struska). — Pí. dr. Bydžovská-Komínková, choť univ. prof., slýchala tak od své tety, matky a od jiných starších osob z Veselí n. L. (krobián s krobiánem, mrcha s mrchou, je to bejk s bejkem, lenoch s lenochem, pacholek s pacholkem, ty vole s volem a p.). — Z Bechyně na Táborsku zná tento způsob (osle s oslem a p.) řed. Fr. Pich. Z Chodska pochází doklad, jejž z Čapka-Choda (Dar sv. Floriana, vyd. Máje, 146) vypsal prof. dr. V. Tille: »— dopabyse bál, ty bláznovej blázne s bláznem!«. — Stud. Jiří Stýblo slýchá takové nadávky na Bydžovsku, na př. ty vole s volem, mundibláčku (umouněné dítě) s mundibláčkem, vosle s voslem. — Na Moravě žije tento

způsob vyjadřování podle zprávy p. odb. uč. Ant. Humpolíka v podhoráckém nářečí okolo Brna, tak v jeho rodišti, Tišňově, a v tamním kraji, na př. »Te tróbo s tróbó!« Ale častěji se přidává slovo jeden (jedna), a pak se před opakováním nadávky objeví v řeči přestávka, o níž se zmiňuje dr. Machek: »Te vosle jeden — s voslem!« Matka nezdárného synka si ulehčila slovy »taková potvora jedna — s potvoró!«. U slova necuda (staří lidé vyslovují necoda) objeví se však tvar jiný, na př. »je to taková necuda necódná«. — Kol. Smetánka zná typ dareba s darebou ze záp. Moravy.

DONT (F. D.). Příjm. *Dont, Donth* opravdu by mohlo souviseti s příjm. *Donát* (13, 2); neznáme ovšem jeho starších dokladů, abychom směli souditi najisto. Zkrácení a zaniknutí samohlásky v 2. slab. by asi svědčilo o tom, že pův. tvar Donâtus, Donât prošel německými ústy (příjm. Donth sami známe ze sev., něm. Čech); němčina mimo některé výminky (zejména složeniny s některými předložkami a předponami) má nejčastěji přízvuk na 1. slab. a silně zkracuje slabiky nepřízvučné. Na př. příjm. Klimt, Klemt je z Kliment, Klement (č. domácké tvary Klíma, Klimeš, lat. Clêmens; clêmens = klidný, mírný), Amt (úřad) ze stněm. ambaht, později ambt, a to z kelto-lat. ambactus (posel; odtud také pozdní lat. ambactiata ‚příkaz, vzkaz' = vl. ambasciata, frc. ambassade ‚vyslanectví'). Množství podobných dokladů bychom ovšem našli ve změnách domácích slov německých.

HEJNA, HÝNA, HYNA (K. V.; 12, 235). Vykládali jsme tato příjmení jako domácké tvary křticího jména Hynek s náležitou opatrností (píšeme tam »nejspíše, asi«), protože dobře víme, jak bývá nesnadno dobrati se v takových věcech určitého soudu, není-li přímých svědectví z matrik a p. Z Milevska dostáváme zprávu, že v Kovářově je chalupa, v níž bydlíval hajný; říkali tam proto ‚u hejnů' (jako se říká ‚u důchodňů, u Novotnů' a p.; slovo *hajný* se tam vyslovuje *hejný,* jako leckde jinde) a chalupníkovi, ač se jmenuje jinak, po chalupě říkají podnes Hejna. Z tvaru *Hejna* nesprávnou (nebo, jak Gebauer říkával, zvratnou) analogií podle *lejtko* — *lýtko* a pod. slov vzniklo *Hýna.* Až k tvaru *Hejna* je to postup docela možný (tak asi vzniklo na př. příjm. *Krejča)* a jeho možnost je také příčina, že jsme se vyjádřili tak opatrně; ale je-li vznik příjmení *Hejna* v Kovářově v tomto případě nepochybný, není to důkazem, že v něm je výklad jistý pro případy všecky. Doklady zvratné analogie toho způsobu jsou (na př. *Švýcar, prý* ze staršího Švajcar, praj, Švejcar, prej), ale z příjmení by se jich mnoho neshledalo. Délka první slabiky v dvojslab. domáckých tvarech křticích jmen na *a* je v češtině přímo normální; tvar *Hyna* proto dovedeme my pochopiti jen zkrácením z *Hýna,* jako *Kuba* z *Kúba* (pramen jeho je v 7. p., *s Kubou, s Hynou).* Panu K. V. jsme vděčni za nepochybný doklad druhého možného výkladu příjm. *Hejna,* jež i ze staršího *Hýna* mohlo vzniknouti jako *Brejcha* z *Brýcha* a p. Jsme mu vděčni i za zprávu, že m. *hájek* se v jeho kraji říká *hejk* (tento tvar vznikl zkrácením a přehláskou v nepřímých pádech, na př. *do hájku — hajku — hejku),* protože z ní čerpáme výklad příjmení *Hejk* (=

Hájek), a také za doklad slova *hájetina,* jež jsme posud znali jen z Jungmanna (píše o osudu té bývalé hájovny m. j. »hájetina byla zrušena« t. asi hájemství). — Ve 4. díle Gebaurovy Hist. mluvn. 148 čteme příjm. *Hejna* s výkladem, že to je obměna něm. příjm. *Hein* (a to je asi nejspíše zkrácený tvar jména Heinrich); že z něm. příjmení vznikají české tvary s koncovkou *-a,* je úkaz velmi častý na (př. Fuchs — Fuxa, Fischer — Fišera, Preusse — Projza, Gold — Golda a j.); děje se to asi zvláště napodobením českých příjm. na *-a* vzniklých z domáckých tvarů křticích jmen, jako Vácha, Váša, Váňa, Jína, Jíša, Pícha, Píša, Klíma atd. To je ovšem výklad zase možný (Hejna by byl tvar přehlasovaný z pův. Hajna; bez koncovky *-a* je příjm. *Hajn).*

HRABĚ, KNÍŽE (K. N.). Poučení, že »podstatná jména *kníže* — *knížete* a *hrabě* — *hraběte* jsou rodu středního i mužského a proto že mají 4. p. č. j. též *knížete, hraběte*«, je potud nepřesné, že v dnešním spisovném jazyce jsou podst. jména *hrabě, kníže* jen rodu mužského (ten kníže, ten hrabě). Tvar střední se objeví leda výminkou jako knižní archaismus k dobovému zabarvení řeči, na př. v historických povídkách a p.; ale i Jirásek dává tu přednost tvaru mužskému, na př.: týž kníže Sp. 6, 64; kníže kněžský 6, 72; 4. p. nejjasnějšího knížete 28, 181 a j. (jen v starých titulech bývá u něho zachován tvar starý, na př. kníže cilské, kníže lehnické 35, 79). Vyvinul-li se u podst. jmen *kníže, hrabě* 4. p. *knížete, hraběte,* není příčina v tom, že jsou rodu středního i mužského; podst. jméno *pondělí* je v dnešním jazyce také rodu středního i mužského, a přece 4. p. je vždycky *pondělí.* Vlastní příčina je v tom, že muž. jména *hrabě* a *kníže* znamenají osoby (bytosti živé), tedy týž důvod, proč je 4. p. *hada,* ale *hrad* — *Jiřího,* ale *pondělí,* — jednoho *sladovnického,* ale jeden *rýnský* atd.

HUSNÁ. »Pilný čtenář« nám k výkladu příjm. Husník 12, 234 posílá doplněk, že se v Arch. č. 23, 468 ve výčtu čeledi na dvorech uvádí *husná,* ženská osoba, která měla na starosti husy (lat. altilaria, od příd. jm. altilis ‚krmný', zvl. o drůbeži); pochází z knihy hospodářské, jíž na poučení hospodářům, hospodářským úředníkům a pánům sepsal ok. r. 1679 jezuita Kryštof Fischer. Čteme tam m. j., jakou mzdu (mimo potraviny) měly osoby zaměstnané na dvorech; husná měla okolo Prahy 9 zl. ročně (na př. šafář 25), byla-li svobodná (t. nepoddaná), pakli byla poddaná, 7 zl. (šafář 18).

NACTIUTRHÁNÍ. 26. list. 1928 jsme čtli v Nár. politice, jak nějaký divný princ jména ještě divnějšího podal na kohosi »žalobu pro zločin podvodu i pro zločin *nactiutrhání*«. Zaznamenáváme to na památku, kdyby se nás jednou po letech někdo ptal, kde se u nás ta neřest vzala. Že se ujme, nepochybujeme; až posud jsme říkali ‚utrhání na cti', ale ‚nactiutrhání' je lepší, protože je to jedno slovo jako něm. Ehrenbeleidigung. A co se jen papíru do roka ušetří, píšeme-li nactiutrhání místo utrhání na cti!

OKLUZSKÝ? K slovům jako *brzký, hezký, Francouzka,* o nichž jsme mluvili 12, 234, přibylo za měsíc *okluzský* (a patří k nim patrně také *kluzký, slizký, mrzký):* Don Q. v 1. č. letošního Rána napsal: »Zem zmrzlá, zasněžená,

místy trochu *okluzská,* slibovala, že venku bude krásně«. Což kdyby se do našich pravopisných pravidel přidalo poučení, že místo *zk* se nadále všude bude psáti *zsk,* tedy na př. také *zskouška* atd.? Šlo by to jedním vrzem. Říkáme sice na př., že bychom se od *Francouzek* mohli ledačemus učit; ale nevadí-li to novému pravopisu *Francouzska,* psali bychom patrně také *ohryzsky,* paní *Mrázsková* atd. A až se vypořádáme se skupinou *zk* — *zsk,* mohli bychom se dáti do *ck* — *csk* a psáti na př. *anglicský, dělnicský, zakucskati se* atd. Mohlo by to míti i mezinárodní význam jako doklad našeho sbližování s Maďary.

OSVOJITI (Dr. C.) není sloveso staré; vyskytuje se podle dokladů Jungmannových teprve od 16. stol. Ani druhá složenina téhož způsobu, *přisvojiti,* nemá starých dokladů, třebaže se obě vyskytují i v jiných slov. jazycích. Místo *osvojiti* užíval starší jazyk raději slovesa *osobiti. Přisvojiti* i *osvojiti* (jakož i prosté, stejně vzácné *svojiti)* jsou slovesa odvozená z přivlastň. zájmena *svůj,* a *osvojiti* tedy znamená něco svým (zcela) učiniti. V dokladech českých míní se osvojením vždycky jen majetek, v jiných slov. jazycích znamená *osvojiti* také ‚přizpůsobiti, ve zvyk uvésti' a p. Podle původu i významu přísluší k slovesu *osvojiti* dativ osoby a akusativ věci; tedy *osvojiti někomu něco* (= učiniti, aby se něco stalo něčím majetkem). Ale pokud známe sloveso *osvojiti* ze skutečných dokladů, vyskytuje se v češtině jen vazba *osvojiti sobě* (si) *něco* = přivlastniti si. Při tom se vyvíjí a ustaluje u slovesa *osvojiti si,* jde-li o majetek, významový odstín pejorativní, tedy přivlastniti si něco, nač nemám práva, co mi nepřísluší. Zavádí-li se tedy v zákonech naší republiky (na př. v zákoně ze dne 28. března 1928) místo výrazu *adopce, adoptování* termín *osvojení* a praví-li se, že člověk může někoho *osvojiti* (= adoptovati), je to novota, která se příčí významu a užívání slovesa *osvojiti.* Z pouhého *osvojiti* nepoznáváme, v čí majetek atd. něco přechází; za *adoptovati* (= vzíti za vlastního) by tedy bylo nutno užíti jen zvratného slovesa *osvojiti si.* Ale pejorativní význam tohoto výrazu, o němž byla právě řeč, příčí se právnímu pojmu, který nazýváme *adopcí,* protože *adoptovati* někoho neznamená vzíti si někoho za vlastního proti právu. *Osvojit si dítě* by se mohlo říci o člověku, který vydává a chová za vlastní dítě, které není jeho, na něž nemá právo, kterého se zmocnil způsobem nezákonným. Odborná terminologie může sice význam některého slova k své potřebě uměle zúžiti, specialisovati, ale nemá právo užíti slova ve významu, který je v odporu s významem obvyklým, chce-li se vyvarovati nedorozumění anebo výkladu nežádoucího. V takovém případě je lépe zůstati při slově obvyklém, třeba cizím, v našem případě tedy při slovech *adopce, adoptovati,* která jsou dnes už obecně srozumitelná. Ostatně, jde-li o zčeštění těchto termínů, není třeba hledati slova nová (jak viděti, nevhodná), když je možno užíti výrazů tak zobecnělých jako je *přijmouti (vzíti, uznati, prohlásiti) za vlastního, přijetí (uznání) koho za vlastního* a p. Pro úplnost připojujeme, že se v našem právním jazyce starším ustálilo v tomto speciálním významu sloveso *zalíbiti.*

Na př.: kdyby kto z jiných přirozených přátel tvých někoho sobě zalíbil, si ...aliquem adoptaverit (Justinianovy Institutiones v čes. překl. z r. 1562, vyd. Jirečkovo, str. 233); synové zvolení neb zalíbení = adoptivi liberi (t. 147); pak-li by kšaft proto zemdlen byl (irritum factum sit), že kšaftovatel v zalíbenie někomu se dal = quia in adoptionem se dedit (t. 165) a č. Výrazů *zalíbení, zalíbiti sobě, zalíbený syn* užívá v témže právnickém smyslu také Brikcí a jiné právní památky 16. stol. a uvádí je ještě Tham v svém německo-českém slovníku právnickém z r. 1808. Kdyby se v našem názvosloví dbalo více tradice, jako se to děje v názvosloví jiných národů, kteří si váží takových starobylých výrazů v svých terminologiích právních a j., měli bychom o českou náhradu za cizí *Adoption, adoptieren* postaráno. Dnes arci, kdy kontinuita se starším názvoslovím je dílem z nevědomosti, dílem z pohodlí namnoze přetržena, obnovovati taková slova je už těžko, ne-li nemožno.

POSLUHOVATI, PŘISLUHOVATI (R.). Obou těchto sloves užíval starší jazyk celkem stejně; říkalo se na př. *posluhovati i přisluhovati* svátostmi, právem, nemocnému přestláním a p. Nám dnes zní v takovýchto případech sloveso *posluhovati* méně ušlechtile proto, že z něho slyšíme spojitost se slovem *posluha,* což znamenává i osobu vykonávající služby nižší (posluhovati, posluhovačka říkáme o ženách, které docházejí na službu do cizích rodin). *Posloužiti* té nemilé příchuti nemá *(přisloužiti* se dnes skoro neříká). O službách ušlechtilejších by se opravdu mělo spíše tedy říkati *přisluhovati.*

PŘESLUHOVATI. Čtli jsme v listopadu v novinách o výhodách poddůstojníků, »kteří slouží dále«. Není to zrovna chyba, říká se o všech možných dějích, že trvají »dále«. Ale předně slovo *dále* samo o sobě nepraví, že děj trvá přes obvyklou míru (a o to právě zde jde, ne prostě o nepřetržité další trvání služby; ‚dále sloužiti' je pojem, který je v něm. vojenském a úřednickém přísloví »Maul halten und weiter dienen«), a za druhé bychom i v úřední mluvě měli dbáti tvárnosti českého slovesa. O vojácích, kteří ‚slouží déle', i když již uplynula doba vojenské služby, i na př. o úřednících, kteří odkládají odchod na odpočinek, po česku se říká, že *přesluhují.*

PŘESPŘÍŠTÍ. Výklad o slově *příští* 12, 71 n. jsme ukončili otázkou, žije-li někde složené příd. jm. *přespříští* (přespříští neděli = od nejblíže příští neděli za týden). Odpovědi jsme nedostali, ale zato jsme toto slovo čtli 27. list. 1928 v Č. slově. Vyčítá se tam komusi, že nevykonal, co vykonati měl: »...Odpověděl jste, že tak jistě uděláte... přespříští týden. Ten přespříští týden právě minul...« Je patrně řeč o třech týdnech, z nichž v prvním (4.—10. list.) se stala přípověď, jež v třetím (18.—24. list.) nebyla splněna, druhý (11.—17. list.) by byl příští, třetí pak přespříští. Významné je mlčení našich čtenářů, z nichž žádný se nepřihlásil, že by slovo, o něž nám jde, znal z živé mluvy, a stejně významné je i mlčení našich slovníků, z nichž žádný je nezná. My neznáme ani jiného slova podobně tvořeného, totiž příd. jména, které by se bylo spojilo na vyjádření žádaného významu s předl

přes; známe jen přídavná jména odvozená od příslovečných výrazů s předl. *přes*. Nejznámější je příd. jm. *přespolní* (z výrazu přes pole), mimo to známe ze staré doby *přespotočný* (povědě to Abramovi židovi nebo přespotočnému, tak řečenému, neb přěs Eufraten bieše přešel, Comest. 63 vyd. Nov.), popruhy *přessedlní* Arch. č. 14, 473 (přes sedla, r. 1457), řetěz *přesvozní* t. 19, 89, r. 1512 (přes vůz), z nové doby na př. *přespočetný, přespolední* čas, *přespřílišný* (přes počet, přes poledne, přespříliš); mor. *přesdenka* Kott 2, 974 (střídavá zimnice vracející se třetího dne) předpokládá příd. jm. *přesdenní* (přes den = ob den). Z toho usuzujeme, že *přespříští* ani není slovo české ani není tvořeno způsobem v češtině obvyklým. Nezbude, než pomáhati si bez něho, jako si pomáhá bez něho náš lid i naši sousedé (či řekl kdy na př. nějaký Němec die überkünftige Woche?). Máme příští týden (s příslovečným výrazem *s neděle*); snad by nám každý rozuměl stejně dobře, ne-li lépe, kdybychom řekli na př. ‚hned po příštím týdnu, až druhý týden, s neděle druhý týden, někdy za čtrnáct dní' a p.

PŘÍMĚNEK, PŘÍMINEK (12, 149 n.). Toto slovo, jímž naši předkové vystihovali to, čemu se u nás slovem latinským (přeneseným k nám od Němců) říká *deputát,* čteme také v instrukci hejtmanské na panstvích komorních (vyd. Kalousek v Arch. č. 22, 358 nn.) v § 40 podle znění z let 1603, 1615, 1616 (str. 388 n.). Je řeč o sirotcích po poddaných rodičích, daných k jiným poddaným do služby: »A aby na každý čas se věděti mohlo, kde kderej sirotek zůstává a z čeho (‚wie hoch' v textu něm. = za jakou mzdu) slouží, protož takové přistavování a projednávání (= dávání do služby) sirotkův každého roku v obzvláštní k tomu připravené rejestra zcela a zouplna, na jakejch penězích neb jinejch *příminkách* (‚wi hoch ... am Gelt oder andern *Zugaben*') který u koho smluven jest, specifice poznamenáno býti má.« Jinde (§ 58, § 213) se mluví v textu českém i německém přímo o deputátu.

SMOHA (K. S.). Slovo *smoha,* jímž označují na Litovelsku proláklinu na louce, známe také z Bartošova Slovníku dial. jako pomístné jméno *(Na Smohách)* od Myslibořic. Slovo *smoha,* v tvaru nedialektickém *smuha,* má své příbuzenstvo v sousedních nářečích polských, kde *smug, smuga* značívá kousek pole, louku mezi poli, nižší místo mezi poli i bahno (Karłowicz, Sł. gwar pol. 5, 181). Tyto významy zvláštní vznikly patrně zúžením obecnějšího významu, který také nalézáme v polštině (i spis.); v p. totiž *smug, smuga* značívá též úzký a dlouhý pruh země, louky, lesa mezi poli nebo lesy. Základem všech těchto významů je význam ‚pruh, pás' vůbec. V tomto významu žije slovo *smuha* i v záp. češtině, ovšem v tvaru hláskově pozměněném, *šmouha* (s touž hláskovou změnou, jaká je v slovech smýkati ob. šmejkati, smoud — šmoud a čmoud a p.). Uvádí se pak (u Brücknera) slovo *smuha* v etymologické spojení s kmenem slovesa *smýkati;* podle toho by slovo *smuha* znamenalo vlastně stopu, která zůstává po věci smýkané, tažené po zemi.

STRACH (K. S.) by mohla býti původně přezdívka bázlivému člověku, ale spíše to je domácký tvar křticího jm. Strachota = Metoděj. Starší č. překlad řec. jména Methodios byl Hrozňata, Hroznata (2, 256); domácké tvary k tomu byly Hruoza, jako Vávra, Jíra, Bárta, Řéha Říha = Řehoř, Frána Fráňa = František a j. (Brandl, Gloss. 75, dokl. z r. 1544; jiný snad Popr. R. 7 z r. 1396), a Hrozek (Tom. Z. St. m. 43, 1409), odkudž pocházejí příjmení toho znění, bezpochyby také Hroch (jako Mach, hoch, kmoch, brach z Matěj, holec atd.) a j. (v. Kott, Přísp. 1, 116, podle Kebrle). Stejně byly asi ke křticímu jm. Strachota rozličné tvary domácké, jež se zachovaly jednak v příjmeních, jednak v místních jménech; tak Strach (jako Mach, Vach, Stach atd.; odtud Strachovice, Strachov, Strašice), Strachek (jako Machek; Strachkov), Strachoň (j. Machoň; Strachoňovice), Strašek, Straška (j. Mašek, Maška; Straškov), Strácha (j. Mácha; Strašín), Strašík, Strašata (j. Vašata, Mašata, Strašecí, pův. příd. jm. stř. r. Strašěcie, jako m. jm. Telecí, Nedvězí, Gebauer, Hist. ml. 3, 1, 562) a j. Zejména tyto hojné odvozeniny činí pravděpodobným, že také příjm. *Strach* je ze jm. vlastního, ne obecného. Snad i k tomu bychom mohli ukázati, že v slovenském místopise jména slušející ke jménu Hrozňata jsou zastoupena aspoň Hrozkovou Dolinou, myslivnou v Belé (ve spr. okr. Turč. Sv. Martina), kdežto jmen, jež by ukazovala k pozdějšímu osobnímu na Slovensku snad neobvyklému jm. Strachota v něm vůbec není.

STRUMEN. K výkladu o vorařském názvosloví v NŘ. XII, 117 upozorňuje p. E. J. Erben, řídící učitel v Hořicích, že u města Třebechovic p. O. je v lukách jezírko, vzniklé z bývalého a dnes opuštěného ramene Orlice (původního řečiště), kterému se podnes říká *strumeno*. Slovo *strumen* žije ovšem porůznu i jinde v řeči lidové v Čechách a na Moravě s významem buď ‚pramen‘, nebo ‚tůně‘ a p. (v. Kott 3, 731). Na slově užívaném u Třebechovic je zajímavý spíše jeho tvar, který vznikl asi nějakou asociací, představovým sdružením, s nějakým příbuzným slovem rodu středního (jezero, jezírko a p.); možná, že k tomu působilo i slovo *rameno*, když onen strumen vznikl na místě, kde bývalo dříve rameno Orlice. — Slovo *haluz*, o němž se stala zmínka na témže místě, znamená ovšem zpravidla větev. Ale to je význam normální a obecně známý. Ve zmínce o vorařské terminologii bylo slovo to uvedeno právě jen pro zvláštní význam, jehož se mu dostalo v řeči plavců. To je úkaz ve stavovských slovnících dosti častý; stačí jen připomenouti na př. myslivecké výrazy *barva, prut, světla* atd.

SVĚTÍCÍ (V. L.). Slova *světící* (biskup), *řídící* (učitel) a p., píší se s dlouhým *í* (nikoli tedy světicí, ani řídicí), protože se jimi vyjadřuje skutečně činnost, kterou ty osoby vykonávají; vede k tomu i analogie s příbuznými slovy, na nichž je vidět, že na témže místě je samohláska zřetelně dlouhá, na př. vedoucí úředník, dopisující člen, vyšetřující soudce atd. Že by byl kdo někdy psal *vyšetřovací soudce*, o tom nemáme žádnou povědomost a pochybujeme o tom; *vyšetřovací vazba* se arci říká, ale tu jde o význam jiný (vazba určená

k vyšetřování). — Potraviny na výlet bereme *s sebou* (nikoli sebou). Jsou-li podměty různé, říkáme »já půjdu *s* tebou« (ne tebou), »ty půjdeš *se* mnou«; jsou-li stejné, musíme tedy říkati »vezmi (ty) mě *s sebou*, vezmu (já) tě *s* sebou« a p. A tak bereme *s* sebou i potraviny i jiné věci. — Při psaní t. zv. příslovečných spřežek se řídíme Pravidly; nejsou-li v abecedním seznamu Pravidel uvedena slova *odleva, doprava* (nýbrž jen *vpravo, vlevo*), píšeme je obyčejným způsobem, tedy předložku zvlášť: *od leva, do prava.*

TASICE (E. B.). Toto jméno, jakož i příbuzná s ním jména *Tasovice, Tasov* mají typické koncovky místních jmen odvozených od jmen osobních (jako Přeštice: Přešek = Přemysl; Janovice, Janov a p.) a nejsou asi odvozena od slovesa *tasiti*, nýbrž od os. jm. stč. *Tas* (psáváno i Thas), jež samo je domáckou zkratkou křticího jména Protasius (Prothasius). V ústech německých se v nich *s* měnívá v *sch* (snad lidově etymologickým spojováním se slovem Tasche), na př. Taschow, Taschwitz = Tasovice, a tvary s *š* m. *s* místy přecházejí i do češtiny. Tvar Tas, Thas i Tasek se objevuje jako jméno křticí nebo snad i jako příjmení v zápisech ze stol. 14.—16.; z dějin panování krále Jiřího je znám zejména olomoucký biskup, jehož jméno se v pramenech psává Prothasius, Protazius, Tas i Thas.

UTRPENÍ (J. K.). Sloveso *trpěti* má podst. jm. slovesné *trpění*, podle toho bychom od slovesa *utrpěti* očekávali podst. jm. *utrpění*. Ale odedávna se užívá v češtině tvaru *utrpení*. Gebauer (Hist. ml. III, 2, 2. vyd. 294) vykládá, že není možno odvozovati tento tvar od slovesa *trp-núti* (nč. trnúti), nýbrž že vznikl ztrátou jotace, která se jednotlivě i v střed. (spis.) češtině a už v starším jazyce vyskytuje (v*e*ce m. v*ě*ce, v*e*ď m. v*ě*ď, vzpom*e*neš m. vzpom*ě*neš a p.). Nová čeština má ovšem tvary oba, *utrpení* ve významu ,trápení, strasť, i *utrpění* jakožto vlastní podst. jm. slovesné k slovesu *utrpěti*, na př. bychom mohli říci, kde by toho bylo třeba: po *utrpění* takové porážky a p.

ZVĚROLÉKAŘ (E. P.) je slovo původu novějšího. Ze slovníků nč. je uvádí po prvé česko-německý slovník Franty Šumavského z r. 1851. V německo-české části tohoto slovníku, vydané r. 1846, toho slova ještě není; něm. *Tierarzt, Vieharzt* překládá se tu českými slovy *dobytčí lékař, skotolékař.* Že vzorem čes. slova *zvěrolékař (skotolékař)* bylo německé slovo *Tierarzt (Vieharzt)*, o tom není pochybnosti. Stejným způsobem (podle něm. *Tierkreis*) bylo utvořeno i slovo *zvěrokruh.* V jazyce starším se užívalo raději výrazů nesložených, nejčastěji se říkalo *dobytčí lékař, koňský lékeř,* řidčeji *koníř* (Vel. Nq. 400, 423 a j.). Výraz *dobytčí lékař* byl v užívání až do úředního zavedení názvu *zvěrolékař* a v jazyce lidovém žije dosud. Slovo *zvěrolékař* se ve spis. jazyce vžilo a bylo by marné namáhati se, aby se jazyk vracel k staršímu, češtějšímu názvu *dobytčí lékař,* zejména když slovo *zvěrolékař* není utvořeno způsobem, pro který by nebylo jinde v jazyce analogií. Po té stránce by bylo možno proti tomu slovu se stanoviska jazykového máloco namítati. Jiná námitka proti němu je, že slovo *zvěrolékař* nevyhovuje dnes o b s a h o v ě, protože do působnosti zvěrolékařské dnes náleží netoliko

léčení zvířat, nýbrž také na př. hygiena masa, zdravotní prohlídka živočišných potravin, chov hospodářského zvířectva atd. Ale ani z tohoto důvodu by nebyla jazykověda kompetentní vystupovati proti slovu *zvěrolékař,* protože to je úkaz v dějinách slov velmi častý, že slovo zůstává v platnosti, ale jeho významová náplň se změnami poměrů a jiných okolností mění. Přes to se takovému slovu stále dobře a správně rozumí, což je umožněno právě kontinuitou užívání. Abychom nešli pro příklad daleko. Kdybychom rozbírali a kritisovali týmž způsobem, jakým rozbíráme se stanoviska dnešních poměrů slovo *zvěrolékař,* slovo *lékař,* došli bychom také k těm koncům, že je to slovo nevhodné. Lékař je ten, kdo dělá léky, a bylo tedy správné v době, kdy lékaři nejen předpisovatli léčení, nýbrž sami léky připravovali. Tato činnost, která v starší době byla pokládána za činnost medikovu par excellence (proto byl podle ní pojmenován), dnes už není vůbec úkolem lékaře, a měl by se tedy názvem *lékař* označovati spíše farmaceut. A naopak, znamená-li nám slovo *lékař* toho, kdo léčí, musili bychom slovo *lékárna* nahradit slovem jiným, protože v lékárně nepracují lékaři, nýbrž farmaceuti, atd. Musili bychom opakovat, co jsme již několikrát v NŘ. při podobných příležitostech vykládali, t. j. že se slova dnešního jazyka nesmějí etymologicky rozbírat, nýbrž že se musí prostě přijímat v tom smyslu, který jim dala doba. Neboť pak by nám nepomohlo ani slovo *veterinář,* které se místo nevhodného a úzkého názvu *zvěrolékař* nabízí. Co je veterinář, jdeme-li na to slovo s téhož stanoviska, s jakého se zamítá slovo *zvěrolékař?* Je to vlastně slovo francouzské, *vétérinaire,* vzniklé hláskovou obměnou z lat. *veterinarius,* které je zase odvozeno z podst. jména *veterinum.* A co je *veterinum?* Roční tele, pak dobytče vůbec, zvláště tažné. Veterinář znamená tedy vlastně toho, kdo se zabývá léčením tažného dobytka. Je to tedy název ještě užší než český název *zvěrolékař.* Významu dnešního nabylo slovo *veterinář* změnou poměrů, tak jako naše slovo *zvěrolékař.* Po té stránce není tedy se stanoviska jazykového mezi nimi rozdílu. Rozdíl je jen v tom, že slovo *zvěrolékař* je slovo domácí a obecně srozumitelné, slovo *veterinář* pak slovo cizí. Snad zní slovo cizí pěkněji, učeněji atd., ale to už není stanovisko jazykové, nýbrž spíše společenské.

OPRAVY:

Na str. 13 ve 4. ř. zdola má býti *luka,* ne *luky;* na str. 14 v 7. ř. shora třeba před slova *Kartouzská* doplniti slovo *klikatá.*

Odpovědný redaktor: prof. dr. Josef Zubatý.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.